

<p>СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ ФАКУЛТЕТ ПО НАЧАЛНА И ПРЕДУЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА България; София 1574 Бул. „Шипченски проход“ №69 А тел. 02 872 08 93, факс 00359 2 / 872 23 21 www.fnpp.uni-sofia.bg</p>		<p>SOFIA UNIVERSITY ST. KLIMENT OHRIDSKI FACULTY OF PRIMARY AND PRE- SCHOOL EDUCATION Sofia, Bulgaria 1574 Shipchenski prohod Bd. №69 A tel. 02 872 08 93; fax 00359 2/ 872 23 21 www.fnpp.uni-sofia.bg</p>
<p>КАТЕДРА „ПРЕДУЧИЛИЩНА И МЕДИЙНА ПЕДАГОГИКА“</p>		

ОБРАЗОВАТЕЛЕН МОДЕЛ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА УМЕНИЯТА ЗА ОБЩУВАНЕ НА 5-7 ГОДИШНИТЕ ДЕЦА В СЕМЕЙСТВОТО

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в професионалното направление 1.2. Педагогика (Предучилищна педагогика)

докторант:

Вяра Богатова

Научен ръководител:

проф. д-р Радослав Пенев

София

2017

Дисертацията е обсъдена и насочена за защита на заседание на катедра „Предучилищна и медийна педагогика“ към Факултет по Начална и предучилищна педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“, протокол №4/17.01.2017.

Дисертационният труд е в обем от 263 страници и се състои от увод, програмна ориентация на изследването, пет глави, заключение и изводи и литература.

Дисертационният труд е илюстриран със 100 таблици и схеми, и 93 диаграми.

Приложенията са в отделно книжно тяло в обем 106 страници.

Библиографията включва 127 заглавия, от които 83 на кирилица, 22 на латиница и 22 източници от Интернет.

Защитата на дисертацията ще се състои на..... 2017 г. от..... часа в зала , Факултет по начална и предучилищна педагогика.

Материалите по защита са на разположение в стая 313 във ФНПП, бул. „Шипченски проход“ №69А.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Увод	4
II. Програмна ориентация на дисертационния труд и изследването.	5
1. Актуалност на проблематиката.	5
2. Концептуални параметри на изследването: цел, обект, предмет на изследването; хипотези; основни етапи и задачи; очаквани резултати; хронологични рамки на изследването.	6
III. Теоретичен анализ на проблемната област.	8
1. Социалният феномен „общуване“ и проекцията му върху развитието в детството.	8
2. Характеристика на семейството като социализиращ фактор и възпитателен субект.	12
3. Специфика в общуването между родителите и децата.	16
4. Стратегии и технологии за общуване с децата и сътрудничеството със семейството.	19
IV. Понятийна визия, организация и методика на изследването.	22
1. Терминологична обосновка на изследваните феномени.	22
2. Организация и методика на изследването.	25
3. Статистическа верификация на информацията.	29
V. Анализ на резултатите – предварителен етап на изследването: Ориентации на педагози и родители към образователното съдържание за усвояване и развитие на уменията за общуване в семейството.	30
VI. Теоретико-експериментален модел за стимулиране на уменията за общуване в семейството.	32
1. Концептуални параметри.	32
2. Тематични акценти: Образователно помагало „Семеен свят“.	33
3. Ориентации на потребителите към параметрите на модела.	33
VII. Формиращ етап на изследването.	37
VIII. Анализ на резултатите – констатиращ и контролен етап на изследването.	38
1. Ориентации на родителите към уменията за общуване на децата в семейството: Сравнителен анализ на резултатите.	38
2. Ориентации на учителите към уменията за общуване на децата в семейството: Сравнителен анализ на резултатите.	40
IX. Заключение и изводи.	42
Научни приноси.	48
Публикации на по темата на дисертацията.	49

I. Увод

Общуването се възприема като самостоятелна и специфична сфера на индивидуалното битие на човека, неразривно свързана с другите сфери на неговата жизнена дейност. Чрез общуването се овладяват ценностни ориентации, получава се разностранна информация за околната действителност, осъществява се взаимодействие и сътрудничество, в хода на което общуващите влияят един на друг, опознават се и постигат взаимно разбиране. В общуването личността едновременно се формира и реализира. То ѝ дава възможност да оформи представата си за собственото „Аз”, върху основата на оценките на другите и на собствените си преценки. Общуването допринася за развитие на комуникативните възможности на личността да се самовъзпитава и самоусъвършенства, да се реализира в различни общности, да се социализира и разгръща своята социална активност.

Семейството е базисен фактор за ранната социализация и основната възпитателна система, в която детето усвоява първичните модели на общуване, които влияят върху бъдещото му развитие, обуславят социалните му контакти с връстници и възрастни и определят в какви социални групи и с кого то ще удовлетворява потребността си от общуване. Емоционалната привързаност, сърдечните отношения и пълноценното общуване в семейството оказват положително влияние върху социалното развитие на детето. Честото и интензивно общуване способства за приемане и усвояване на родителските норми и ценности. Едностранното авторитарно въздействие върху децата води до по-слаби връзки и забавяне процеса на научаване. Взаимоотношенията в семейството са еталон, чрез който детето се научава да ориентира поведението си спрямо обкръжаващите го, да съобразява своите мнения и действия с тези на другите хора, да общува, да се кооперира и да отстоява собствени позиции.

В този контекст, актуални са политиките на Европейския съюз за усвояването на редица компетентности, първообраз на които е семейната среда. Ключовите понятия на тази концептуална рамка са свързани с развитие на културната приемственост между поколенията и създаване на условия и възможности за бъдеща адекватна реализация на подрастващото поколение както в професионален, така и в личностен план от гледна точка на интересите на общността и народите в нея, и това може да бъде постигнато само чрез съгласуваните усилия на образователната система, семейството, представителите на местната общност, неформалните организации.

Основна цел на дисертационния труд: Разработване и апробиране на теоретико-експериментален модел за стимулиране на уменията за общуване на 5-7 годишните деца в семейството.

II. Програмна ориентация на дисертационния труд и изследването.

1. Актуалност на проблематиката.

Емоционално-личностният характер на семейната среда продуцира степента на емоционална реактивност, доброжелателност, отговорност, взаимопомощ, съпричастност към обществените ценности и личните приоритети в отношенията с връстниците и възрастните, а чрез процесите на подражание и идентификация детето придобива и развива представата за себе си, изгражда ролеви репертоар, следва модели на родителско поведение.

„Аз – образът” на детето, претенциите и мотивацията за постижения и реализация се определят не само от внушенията на родителите, но и от системата от фамилни цели, ценности, еталони и критерии за оценка, които то трябва да съблюдава. Съществуването на различните модели и типове на семейните взаимоотношения, осъзнато или неосъзнато практикуване на даден стил на семейното възпитание е от детерминиращо значение за развитието и оформянето на детето и юношата, за личностното му изграждане, за целият му предстоящ живот и отношения със заобикалящата го среда и хора. Това най-пряко рефлектира и по-късно, когато самите те ще създадат собствени семейства и на свой ред ще отглеждат и възпитават следващите поколения.

В конкретен план, ролята на фамилната констелация се свързва със стратегията за позитивното родителство. Основната концепция в тази визия за позитивното възпитание на децата пада върху дейността и отговорността на родителите, както в образователния процес, където тяхната подкрепа мотивира децата към образователни постижения, така и в най-важната функция на съвременното семейство – възпитателната – от която зависи формирането на децата като бъдещи граждани на обединена Европа.

Ето защо, позитивното личностно развитие на децата до голяма степен зависи от взаимодействието „образователни институции-семейство”. Социалната приобщеност на семейството към образователните и възпитателни приоритети на обществото е гаранция за позитивно личностно формиране в детството, усъвършенстване на образователната система и саморазвитие на семейството като социален и възпитателен феномен. Семейството може да превърне в реална инициативна страна във взаимодействието с детската градина. Родителите са клиенти на детското заведение и сътрудничеството с тях за осигуряване на ефективен образователен процес и подходящи условия за живот и дейности на децата се реализира чрез формални и неформални стратегии и форми, съобразени с условията на региона, социалния статус на семействата и спецификата на образователно- възпитателния процес в конкретното детско заведение.

Семействата могат да придобият познания и умения за ефективно възпитателно влияние върху децата. Родителите не са професионални педагози, но чрез адекватен процес на педагогическо образование те са потенциално способни да усвоят позитивни модели на родителско поведение, да осмислят и осъзнаят конкретните възпитателни

ситуации и начините за разрешаване им, и да изградят достойнство, комфорт и увереност в себе си като възпитатели и да общуват адекватно и позитивно с децата си.¹

2. Концептуални параметри на изследването

Поставената цел на дисертационния труд предположи извеждането на конкретни програмни компоненти на изследването.

Цел на изследването: *Проучване и развитие на уменията за общуване на 5-7 годишните деца в семейството.*

Обект на изследването: *Образователните възможности и параметри на педагогическото взаимодействие за оптимизация на общуването „родители-деца“ в съвременното българско семейство.*

Предмет на изследването: *Спецификата на фамилната комуникация и формиращите проекции на образователното съдържание в детската градина за стимулиране на общуването между 5-7 годишните деца и техните родители.*

Хипотези

Оптимистична: *Разработването и апробацията на образователен модел за стимулиране на интерактивни взаимоотношения в семейството ще оптимизира компетентностите на 5-7 годишните деца и техните родители за позитивно общуване чрез умения за дешифриране съставките на вербалната и невербална комуникация, вникване в поведението на другия, емпатия и доверителен диалог.*

Песимистична: *Образователното съдържание и реализацията му чрез експериментални ситуации няма да повиши равнището на уменията на 5-7 годишните деца за общуване в семейството, поради:*

- Евентуалните негативни модели на родителско поведение, възприемащи детето като „безгласна буква“ в процеса на общуване;

- Спецификите на предучилищната възраст, свързани с: недостатъчна овладяност на средствата за вербална и невербална комуникация; характеристиките на детското мислене (егоцентризъм); равнището на емоционална и социална регулация на поведението.

- Неэффективното образователното съдържание за стимулиране на уменията на 5-7 годишните деца за общуване и неадекватната му реализация в игрово-познавателните ситуации.

Етапи за реализация на дисертационния труд и задачи на изследването

I. Предварителен (аналитичен) етап.

1. Теоретична интерпретация на проблемната област.

II. Предварителен (проучвателен) етап на изследването.

2. Проучване на наличната образователна тематика за развитие на уменията за общуване на децата в семейството.

¹ Пенев, Р. Оптимизация на взаимодействието „детска градина-семейство“. С., ИК Д. Убенова, 2014, с. 64.

3. Проучване и анализ на ориентацията на учители и родители към образователното съдържание за усвояване и развитие на уменията на децата за общуване в семейството.

4. Разработване на критерии и показатели за проучване равнището на уменията за общуване на децата от предучилищна възраст.

III. Констатиращ етап на изследването.

5. Проучване на ориентацията на родители на 5-7 годишни относно уменията за общуване на децата в семейството.

6. Проучване на ориентацията на учители на 5-7 годишни деца относно уменията за общуване на децата с връстници и възрастни.

IV. Формиращ етап: Теоретико-образователни проекции.

7. Разработване на теоретико-експериментален модел и образователно помагало „Семеен свят“ за стимулиране и повишаване на равнището на уменията за общуване на децата от предучилищна възраст в семейството, с връстниците и учителите.

8. Проучване и анализ на оценката на експерти (автори на образователно съдържание), потребители и студенти, на разработения вариант на образователното помагало.

V. Формиращ етап: Практико-технологични проекции.

9. Апробиране на разработеното образователно помагало „Семеен свят“ в образователния процес в детската градина с деца от подготвителни групи.

VI. Заключителен (контролен) етап на изследването.

10. Ориентации на родителите към уменията на децата за общуване след апробацията на образователния модел: Сравнителен анализ на резултатите с констатиращия етап.

11. Ориентации на учителите относно уменията на децата за общуване след апробацията на образователния модел: Сравнителен анализ на резултатите с констатиращия етап.

Очаквани резултати

1. Оптимизиране на образователното съдържание в детската градина в контекста на тематика за стимулиране на уменията на децата за общуване в семейна среда.

2. Развитие на познанията и уменията на 5-7 годишните деца за общуване в семейството.

3. Усвояване на компетенции от педагогическите специалисти и студентите, бъдещи учители, за реализация на тематика и технология за стимулиране на уменията за общуване в семейството.

4. Повишаване на педагогическата култура на съвременното семейство за актуалността на позитивното общуване с децата.

Хронологични рамки на изследването

Изследването се реализира в периода 2013 – 2016 година.

III. Теоретичен анализ на проблемната област.

1. Социалният феномен „общуване“ и проекцията му върху развитието в детството.

1.1. Систематика на общуването като социален феномен.

Общуването се откроява със своята актуалност при формирането на личността и реализирането на ценностни ѝ ориентации. То е своеобразен антипод на отчуждението. Без него е немислимо осъществяването на процесите на възпитание и самовъзпитание, водещи до пълноценното развитие и социализация на човешкия индивид.

При определяне същността на общуването най-широко е разпространено интерпретирането му като информационен процес. Такъв е подходът на американския социален психолог Осгуд². Според други изследователи общуването е двустранен процес на комуникация и интеракция. М. Аргайл³ характеризира процеса на интеракция чрез различните видове контакти, проявявани във вербална или невербална форма. Т. Шибутани⁴ представя комуникацията като дейност, изискваща взаимна координация и адаптация на поведението на участниците в общуването. Я. Янушек⁵ също разглежда комуникацията и интеракцията като вътрешно свързани и същевременно, относително самостоятелни страни на общуването. В други изследвания същността на общуването се определя и като „процес на предаване на мисли“⁶, „като взаимно разбиране на хората“⁷. В този процес особено важно значение има и самообщуването, „вътрешният диалог“ на личността, чрез който субектът избира и самоутвърждава модели на поведение.

Степента на взаимно влияние, диалогичност и преодоляване на комуникативните бариери е свързана с двете основни равнища на общуване, изразени чрез използваните средства за вербална и невербална комуникация. Вербално общуване е процес на изпращане и получаване на съобщения чрез използване на думи, т.е. чрез използването на речта като знакова система. Различните източници на невербална информация се формират у човека под въздействието на културната среда, личния опит, психическото и физическото здраве и възрастта. Невербално поведение на човека включва съвкупността от невербални знаци (представляващи целенасоченото предаване на невербална информация) и невербални сигнали (излъчващи информация независимо от желанието на човека или против него).

² Osgoud, C. E. Psycholinguistics. A study of Sciences. New York, 1963, 249 p.

³ Argyle, M. Social interaction. London, 1969

⁴ Шибутани Т. Социална психология, М., 1969, 126 с.

⁵ Янушек Я. Методологические проблемы анализа коммуникативного общения. В: Сб: II международный симпозиум по социальной психологии., 1984, 13 с.

⁶ Выготский Л. С. Избранные психологические исследования. М., 1956., 51 с.

⁷ Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии. М., 1959., 110 с.

1.2. Концепции за общуването като междуличностен и педагогически феномен.

В съвременните изследвания общуването се определя като *комплексно социално явление*, т.е. пълното изследване на феномена „общуване“ може да се осъществи само върху основата на интегрирането на различните подходи – философския, психологическия, социологическия, социално-психологическия, педагогическия, социално-педагогическия.

Според Г. Андреева, в дескрипцията на цялостния процес „общуване“ могат да се диференцират три условни равнища⁸⁸.

А. Междуличностна перцепция.

Перцептивната страна на общуването означава процес на възприемане и взаимно познание на партньорите върху основата на взаимното разбиране.

Отначало под „социална перцепция“ (Дж. Брунер, 1947)⁹⁹ се разбира социална детерминация на перцептивните процеси, впоследствие този термин се възприема като процес на възприемане на т.нар. „социални обекти“ – хора, социални групи, по-големи социални общности. За Г. Андреева (Психология влияния, 2000) е „целесъобразно да се говори не въобще за социална перцепция, а за междуличностна перцепция или междуличностно възприемане“¹⁰. Това по-широко разбиране на понятието е обусловено от възприемането на специфичните черти на другия и като физически, и като поведенчески характеристики.

Представата за другия в процеса на общуване се формира в рамките на т. нар. „ситуационно присъствие“¹¹, свързано с конкретната ситуация на диалог в контекста на психологически и поведенчески детерминанти. Осъзнаването на себе си чрез другия включва две страни: идентификация и рефлексия.

Идентификацията, буквално означаваща отъждествяване на себе си с другия, изразява емпиричния факт, че най-простия начин за разбиране на другия човек е уподобяването с него чрез желание за поставяне на мястото му.

Процесът на разбиране на един от друг човек се усложнява от явлението рефлексия – осъзнаване от индивида на това, как се възприема той от партньора по общуване.

Б. Комуникация

Комуникативната страна на общуването се изразява в активна обмяна на информация между индивидите и е свързана с няколко акцента:

1. **Интерсубектен процес на взаимен анализ на цели, мотиви и нагласи, потребности и претенции;**

⁸ Андреева, Г. Психология влияния. 2000. с.116.

⁹ Брунер, Дж. Психология на познанието. - Педагогика. № 9, 1995. с. 3-95

¹⁰ Андреева, Г. Психология влияния. 2000. с.116.

¹¹ Илиев, В. Общуването, същност, динамика и развитие. Плевен, Леге Артис, 2003, 168 с.

2. Взаимно влияние и аргументация на страните, в резултат на което се променя типа на отношения между партньорите;
3. Равнище на сходство на системата за кодиране и декодиране на информацията.
4. В условията на комуникацията могат да възникнат специфични комуникативни бариери от социален или психологически характер – социални, политически, религиозни, професионални различия – можещи да породят различна интерпретация на едни и същи понятия и събития и съответно, различно светоусещане.

В. Интеракция

Интерактивната страна на общуването се проявява най-ярко в контекста на ситуационния резонанс (дисонанс), обединяващ в динамична система личностните характеристики на човека, неговото актуално психическо състояние, предисторията на контакта със събеседника, социално-ролевите изисквания, комуникативния стил и нагласи за социално взаимодействие.

Интерпретацията на общуването се дефинира не само на социално-психологическо, но и на педагогическо равнище, т.е. то се разглежда и като педагогически феномен предимно в контекста релацията „педагог-възпитаници“.

Проблемът за педагогическото общуване е изключително важен и актуален, поради което заема самостоятелно място в изследванията на редица психолози, педагози и социолози. Безспорни са приносите на автори като: А. А. Леонтиев, А. А. Бодальов, Н. В. Кузмина, А. Мудрик, В. А. Кан-Калик, М. И. Лисина, Е. Я. Мелибруда, Я. Л. Коломински, Ф. Яноушек, У. А. Хараш, В. С. Мерлин, Р. Бернс, М. Аргайл, Ст. Жекова, Н. Чакъргов, М. Андреев, П. Петров, Ж. Савова, Г. Димитрова В. Мадолев и др.

В „Педагогическа психология“ от П. Николов, Н. Александрова и Л. Кръстев (2007) се прави обобщение на проблема за педагогическото общуване в психологическата литература и се подчертава неговата значимост за оптимизацията на възпитателния процес: „Прието е да се смята в психологическата литература, че оптималното педагогическо общуване, това е такова общуване на възпитателя с децата, което създава най-добри условия за правилно формиране на личността“¹².

Потвърждение на направеното обобщение е постановката на А. Н. Леонтьев, че „педагогическото общуване - това е пълноценно общуване на възпитателя с децата в процеса на обучението и възпитанието, имащо определени педагогически функции и насочено към създаване на благоприятен психологически климат ...“¹³.

Към решаване задачите на обучението и възпитанието чрез педагогическото общуване насочва и П. Петров, който подчертава, че то „играе водеща роля във възпитателния процес, който предполага взаимна размяна на информация за състояния, намерения, мотиви“¹⁴.

¹² Николов, П., Н. Александрова, Л. Кръстев. Педагогическа психология. Благоевград. УИ Н. Рилски, 2007, с.58.

¹³ Леонтьев, А. Н. Проблемы развития психики. М., МГУ, 181 с.

¹⁴ Петров, П. Дидактика. С., Веста Словена ЖГ, 455 с.

1.3. Ефективната комуникация като залог за позитивно личностно развитие.

Ефективната комуникация е важна за намаляване на нивото на стрес както при децата, така и при възрастните и най-честите грешки (проблемността) в нея могат да се обобщят в няколко негативни модели на поведение на възрастните, в конкретика, на родители и учители¹⁵.

Комуникация, наречена „Ти-негативна”

Личните нападки от страна на комуникатора (родител, учител) към детето поставят негативни граници в личностното му израстване.

Обобщаваща комуникация

Всяко дете е една вселена и не е уместно да бъде приравнявано с останалите. Случаите на обобщаване водят до обезличаване на детето и то започва да губи своята идентичност.

Комуникация в отношение „дете-ситуация“

Много често възрастните в забързаното си ежедневие забравят колко е крехък детският свят. Всяка една налична ситуация рефлектира върху самочувствието и психиката на детето.

Игнориране на чувствата на детето

Когато комуникираме, сме склонни да пренебрегнем чувствата на отсрещната страна, за сметка на личните ни такива. По този начин можем да загубим целия комуникационен процес с детето и то да игнорира възрастния, защото се чувства неразбрано и недооценено.

Културологични детерминанти на поведението

Културата може да влияе върху поведението на индивида, докато поведението на индивида трудно променя ценностните и нормативни единиците на културната система.

Социални детерминанти на поведението

Социалните норми са свързани със социалния статус, професията и вида дейност, докато междуличностните норми са свързани с междуличностните отношения, които се регулират на емоционално равнище (лидер, обиден, пренебрегнат, мразен, обичан, ...). В процеса на общуване всеки изпълнява някаква социална роля, която е най-типична за индивидуалния образ и приета от околните.

Общуване в социална група

Лицето, към което човек в един момент насочва своя интерес и внимание, също се проявява като социален елемент. Изучаването и развитието на отношенията с него не може да се извършва изолирано само в личностен аспект. Личното поведение въздейства на групата, но също е и обект на нейното въздействие.

¹⁵ Общуване между родители и деца. <<http://bglog.net/preduchilishtnapedagogika/post> (посетен на 09.09.2015).

Преодоляването на проблемността в комуникацията, в конкретика на негативните отношения „възрастни-деца“ може да се реализира чрез процеса „активно слушане“. Емпатичното слушане цели да се разберат чувствата, които събеседникът притежава и такова поведение от страна на слушателя, че неговият партньор да усети това.

Словесното общуване е сложно, тъй като преминава през думите и символите. Това може да породи недоразумения в общуването и най-вече в усещането за разбиране. Добре е да се развият умения за поставяне на въпроси и търсене на смисъл, умения да мълчиш и да слушаш. Според Томас Гордън¹⁶, един от авторите на програмата за позитивно родителство „Ефективен семеен тренинг“, много важно място в общуването „родител – дете“ заема активното слушане.

2. Характеристика на семейството като социализиращ фактор и възпитателен субект.

2.1. Социализация и семейно възпитание.

Степента на резултативност на процеса на социализация е свързана с редица фактори:

- Конкретиката на социума и смяната на социалната ситуация на развитие;
- Отношението с посредниците – родители, роднини, приятелски кръг, етнос, раса, социална среда, медии, образователни институции;
- „Аз-концепцията“ – тя представлява личния филтър за възприемане на средата.

Друг фактор, който влияе върху промените е културното многообразие. Глобализацията на света позволява културен обмен във всички негови точки, което в негативен аспект „развива“ ролята на семейството като посредник в изграждането на светоусещането на детето.

Основните подходи, представящи семейството като възпитателен субект и социализиращ фактор са базирани върху следните основни показатели¹⁷:

- Степен на релевантност в отношенията между обществото и семейството;
- Специфика във взаимоотношения на семейството със социалните институции;
- Роля на индивидите за прогрес (регрес) на семейната институция и като проекция, на обществото;
- Специфика на семейната общност като комуникативна среда;
- Равнище на зависимост на формирането на личността от възпитателната функция на семейството.

Първа група: Семейството влияе върху детето без детерминацията на външни фактори

Това се забелязва в теоретичните обосновки на четири практики. Първата практика е „Теория на размяната“, създадена е от Т. Бърнс, А. Хийт и П. Еке, според които всеки индивид реагира посредством личния стимул, който е резултат от реално възнаграждение и избягване на наказанието.

¹⁶ Гордън, Томас. Трениране на успешни родители. С. Колибри, 2010. 218 с.

¹⁷ Пенев, Р. Оптимизация на взаимодействието „детска градина-семејство“. С., ИК Д. Убенова, 2014, с.13-18

Втората практика е „Интеракционизъм” на Е. Бърджест, Дж. Мийт и Д Роуз. Теорията им поддържа тезата, че семейството представлява жива функционираща система, която си взаимодейства помежду си.

Третата практика – „Психоаналитичен подход“ - засяга теориите на З. Фройд, А. Адлер и Е. Ериксон, извеждащи принципите на зависимост на периодите от детския опит, интериоризиран в личността на възрастния.

Четвъртата практика е „Транзакционно-аналитичен подход” разработен от Е. Бърн и Т. Харис. Това е теория на личността, социалните контакти както и психотерапевтичен метод. Семейството е конструктивна група, в която всеки човек е трябва да изразява личната си принадлежност към групата, но същевременно разкрива и личната си индивидуалност.

Втора група – семейното възпитание се влияе от обществените изисквания и образователно-възпитателните системи

В тази група са налице пет подхода и теории. Първата е „Личностен социалнопсихологически подход”¹⁸. Тук семейството се разглежда като малка динамична група, която е зависима от социалната структура на обществото.

Втората група е „Системни теории”. Тук семейството представлява социална организация, която може да се проучи на базата на системен анализ на информационната култура, мерило за неговото равнище. Тази структура се състои от подсистеми (субсистеми).

Третата група е „Екосистемен подход”¹⁹. Характерна е с това, че семейството се възприема като икономическа единица. Всеки член на семейството притежава свои икономически права и отговорности. Акцентът тук е върху потреблението на блага и разпределението им сред всички членове.

Четвъртата група е „Ситуационен подход”. Целта тук е да се даде гласност на приспособяването като функция на ситуацията.

Петата група е „Марксистки подход”. Функциите на семейството като настройка на обществото са проекция на икономическата база и закономерностите на общественото развитие.

Трета група – семейното възпитание се намира в интеграция с другите социални структури

Тази група е свързана с четири теории за семейна социализация и възпитание, които акцентират върху равновесието на фамилната констелация със заобикалящата социална среда и взаимодействието с другите възпитателните институции.

Първата е „Структурно-функционален подход”, разработен е от Т. Парсънс, Н. Акерман и Р. Винч. Според тях, семейството трябва да се възприема като обект на интегрално изследване, в контекста на взаимодействието с другите институции.

Втората група е „Институционален подход”, където семейството се разглежда като една от многото институции в обществото. Ключовите му функции са две – биологична и социализираща.

Третата група е „Теория на конфликта”, чиято основна теза е че социалния конфликт е в основата на промяната и равновесието. Семейният конфликт притежава парадоксален

¹⁸ Пак там. 16 с.

¹⁹ Пак там. 18 с.

характер и неговото разрешаване се корени в това да се достигне до състояние на консенсус, чрез договаряне, компромис и приспособяване, но не и до пълно потушаване, защото това води до отрицателни последици.

Четвърта група – „Междудисциплинарни теории за изследване на семейството – генетичен подход”. Този подход е разработен от Р. Хил и Р. Роджърс. Той представлява обобщен образ на структурно-функционалния подход на Т. Парсънс, психоаналитичния подход на Е. Ериксон и концепцията на жизнения цикъл на семейството на П. Сорокин и К. Цимерман. Семейната структура се възприема като полузатворена система. Тя се развива в непосредствена зависимост с другите системи но същевременно всеки член на семейството притежава своя лична роля и позиция в йерархичната семейна структура.

2.2. Специфика на семейството като възпитателна среда.

Съществуват различни виждания на авторите за функциите на семейството, срещат се и различни класификации на тези функции в системата на социалните отношения. Повечето автори приемат като безспорни следните функции: възпроизводствена; сексуална; икономическа; възпитателно-социализираща.

Според Р. Пенев²⁰, функциите на семейното възпитание са стопанско – икономическа, репродуктивна, регенеративна, социализираща, рекреативна, психотерапевтична.

Друг детерминиращ фактор за ролята на семейството за възпитанието на децата и подрастващите е това, че семейното възпитание, както пише С. Бъчева²¹, „се осъществява в среда, двойствена по своята природа, ...защото семейството едновременно е социален институт и малка социална група”.

По мнението на Р. Пенев, същността на семейното възпитание е „процес на взаимодействие (въздействие), между родителите и детето, ориентиран към предаване в трансформирана форма на обществени норми и изисквания, както и към взаимен обмен на индивидуално – личностни културни ориентации, позиции и модели на поведение”²².

С. Бъчева²³ пише, че „с оглед на целта на семейното възпитание, от социалната ориентация на семейството зависи съвпадението или разминаването с целта на възпитанието на обществото”.

А според Р. Пенев²⁴, „целта на позитивното семейно възпитание рефлектира благоприятно върху развитието на детето при наличието на трайни междуличностни взаимоотношения, характеризирани се с взаимоприемане и взаиморазбиране, сътрудничество и емоционална съпричастност”.

Детерминантите на семейното възпитание могат да се подразделят на три главни групи: Социално-демографски; Социално-културни; Психологически.

²⁰ Пенев, Р. Оптимизация на взаимодействието: детска градина семейство. С. Даниела Убенова, 2014. с. 19-20.

²¹ Бъчева, С. Единствено дете в семейството. С. Св. Кл. Охридски, 2010. 398 с.

²² Пенев, Р. Систематика и типология на семейното възпитание в детството, изд. Веда Словена - ЖГ, София, 2006 г., стр. 111-205

²³ Бъчева, С. Единствено дете в семейството. С. Св. Кл. Охридски, 2010. 3 с.

²⁴ Пенев, Р. Систематика и типология на семейното възпитание в детството. С. Веда Словена-ЖГ, 2006. 111 с.

Всички те, а и всяка една детерминанта по отделно, е свързана в различна степен с конкретни характеристики на семейството, или с тенденции в неговото развитие. Тя има и съответните проекции върху семейното възпитание.

В тази връзка, Р. Пенев формулира следните задачи на семейното възпитание в предучилищна възраст:²⁵

- Създаване на условия и предпоставки за въвеждане и ориентиране на детето в средата, солидарност с ценностите на семейната общност;
- Първоначално овладяване на моралните и правни норми на обществото;
- Приобщаване към националните и общочовешки ценности;
- Изграждане на хуманно отношение и алтруизъм към другите хора;
- Стимулиране на индивидуалността и творчеството в опознаването на света;
- Развитие на познавателните способности и самосъзнанието;
- Създаване на условия за правилно физическо и здравно-хигиенно развитие;
- Изграждане на позитивно отношение към знанията (образованието).

2.3. Модели на родителско поведение и проекцията им върху децата.

Факт е, че родителското поведение има причинно-следствена връзка с поведението на детето и формирането на определени черти в характера му. Според съвременните разбирания може да се каже, че идеалното родителско поведение включва: топлина (приемане), автономия (разрешаващо поведение), родителска отговорност и последователност.

Според руския психолог А. Петровски са налице *пет основни тактики на семейно възпитание*²⁶: диктат; опека; конфронтация; мирно съвместно съществуване; сътрудничество.

Ел. Пърлок дефинира няколко различни *нагласи на родителите*, които имат значение при семейното възпитание.

Свръхпротекционализмът се изразява в това, че родителите проявяват свръхзагриженост за своите деца, което ограничава тяхната самостоятелност.

Високата степен на *толерантност* разглезва децата и води до трудности в тяхната социализация.

Отхвърлянето се изразява в пълно пренебрегване на децата. Децата са с чувство на нарушена сигурност, безпомощност и могат да станат агресивни и жестоки.

Приемането на отговорностите на родителите към децата обикновено се явява когато те са желани. При демократичен характер на взаимоотношенията в семейството децата се приемат като равноправни негови членове, които могат да участват в него като личности.

Фаворизиране на някой от членовете на семейството. Например, фаворизирането на някое от децата, което в резултат чувства се привилегировано. А когато детето се чувства пренебрегнато може да се настройва срещу фаворизираното братче или сестриче.²⁷

²⁵ Пенев, Р. Систематика и типология на семейното възпитание в детството. С., Веда Словена – ЖГ, 2006, 290 с.

²⁶ Пак там

²⁷ Пенев, Р. Теория и технология на семейното възпитание. Втора част. С., Веда Словена ЖГ, 2013, 221 с.

Д. Бомринд, която е клиничен психолог, изследва различни родителски маниери на поведение, които за първи път са наблюдавани през 1966 и 1967 година и дефинира три основни типа на родителство: **авторитарност**, **толерантност** и **авторитетност**, четвъртият, **незаинтересованост**, е добавен по-късно, през 1983 г., от Маккоби и Мартин.

Всъщност, става въпрос за две основни психологически черти: **контрол** и **отзивчивост**. Различните модели на поведение, срещани в различни родители, водят до сформирването на тези четири различни стилове: *Авторитарен стил на възпитание*; *Компромисен/толерантен стил на възпитание*; *Авторитетен стил на възпитание*; *Небрежен или пренебрежителен стил на възпитание*.

3. Специфика в общуването между родителите и децата.

3.1. Основни сфери на развитието и проекцията им върху комуникативните възможности и умения на децата от предучилищна възраст.

Особеностите на детето от предучилищна възраст се проявяват в сензитивните за тази възраст *дейности и форми на междуличностно общуване*, които от своя страна са основа за успешната му социална адаптивност, интелектуални и личностни изяви. *Играта* в този възрастов период със своята био-социална същност има подчертана значимост за развитието и образованието на детето. Чрез нея се осъществяват базисните промените в психиката на детето, които малко по-късно характеризират периода на прехода от едната възраст в друга и подготвят проходимостта към следващите периоди на развитие.

Поведението на детето от предучилищна възраст в различните видове дейност и в процеса на междуличностното общуване е в основата на различните форми на *социалната му адаптивност, уменията му за общуване* и успешната му социализация през този възрастов период:

- ❖ *Усвояването на елементи на нови видове дейности* му носи радостта от творчеството, изгражда самочувствие и благоприятно емоционално отношение към околните;
- ❖ *Общуване на детето с близките възрастни* е своеобразна форма на междуличностни взаимоотношения с тях, чието усвояване започва в предучилищна възраст и се характеризира с положителна нагласа и отношение към позицията на взаимосвързаните субекти.
- ❖ *Общуването с по-широк кръг възрастни* е един от пътищата за усвояване на социалния опит, натрупан в обществото. Съчетаването на игрово, практическо с познавателно и неформално взаимодействие, обогатява преживяванията, поражда любознателност и привързаност към социалното обкръжение, стимулира приобщаването към нормативни социални модели и умения за речева комуникация.
- ❖ *Взаимодействията и взаимоотношенията между общуващите деца* са съществено условие за реализиране на възрастовия потенциал. Детето все по-често осъзнава емоционалното си отношение към партньора във взаимодействията, мотивирано е да го разбира и да сътрудничи успешно с него в различни дейности.

Чрез *активното общуване* с връстници и възрастни детето опознава изискванията за установяване на успешни междуличностни взаимоотношения и усвоява гледни точки за оценка и отношение към социалните обекти и норми.

Постепенно действията и постъпките на децата стават преднамерени, целенасочени и мотивирани, т.е. налице е *волева регулация на поведението*.

Социализацията на детето в тази възраст е пряко свързана с *развитието на самосъзнанието* и проявата на основните му индикатори – самооценка на собствени знания и умения; самоконтрол: усвояването на гледни точки за самооценка повишава детското самочувствие; самооценката и сравняването с околните прави детето активно по отношение на собственото си самоутвърждаване; самоконтролът от своя страна динамизира процеса на самоосъзнаване и самооценка.

3.2. Емоционално благополучие, проблеми и конфликти в отношенията „родители-деца“.

Емоциите имат ключова роля като движещ фактор за развитието на личността. Чрез тях се формират не само психическите емоционални връзки, но също така се повлияват функциите на нервната, сърдечно-съдовата и мускулна система, вербалният изказ и невербалната комуникационна изказност (чрез символи, жестове, мимики и др.).²⁸ Емоциите отговарят конкретно и точно на ситуационния модел, за разлика от чувствата, които от своя страна са обобщаващи „понятия“ на индивидуалното развитие на личността при всеки индивид.

Семействата функционират по различен начин в зависимост от броя на децата.

Семейства с едно дете. Много често детето е егоистично и капризно. Родителите го ограждат с прекалено внимание и задоволяват всички негови желания.

В семействата с две и повече деца се проявява повече сътрудничество и конформизъм, разпределение на ролите и задачите, водещо до по-значителна взаимна зависимост между членовете на семейството.

Близнаци в семейството. Независимо дали близнаците имат някои различия, те имат необходимост от еднакво внимание от страна на родителите.

Дете на разведени родители. Децата обикновено са много чувствителни. Те остават при един от родителите и винаги изпитват липсата на другия. Когато детето е при майката, му липсва бащината закрила, а когато е при бащата, му липсва майчината нежност.

Деца при втори баща или майка. Както липсата на единия родител, така и трудностите към адаптирането към новия родител поставят детето в трудна преходна ситуация. Много често новият родител не може да се приеме или дори детето изгражда напълно отрицателно отношение към него.

Осиновени деца в семейството. Изискват се по-специални грижи за приспособяването им в новата среда. Когато децата са осиновени през ранното детство се поставя въпросът дали да им се съобщи, че са осиновени и как това да стане с най-малко напрежение.

Други близки в семейството като фактор за емоционално благополучие

Това е характерно за патриархалното семейство, което се формира не само от старите родители, но и от брачните двойки на техните синове и дъщери. Така сплотеното семейство може да бъде в помощ на „самотната“ майка или при смъртта на един от родителите, или пък при развод. Днес брачните двойки и тези без брак се стремят да си осигурят максимална самостоятелност.

Ролята на агресията в общуването с децата

²⁸ Пенев, Р. Теория и технология на семейното възпитание. Първа част. С., Веда Словена - ЖГ, 2013.

Редица семейни фактори способстват за развитие на агресивно поведение. Развитието на съзнанието на агресивното дете е свързано с: отсъствие на съдържащи фактори (самоконтрол) - чувство за вина, желание за избягване на конфликта; липса на близки отношения с родителите. Децата усвояват агресията, моделирайки поведението на наказващите ги родители и колкото са по-сурови наказанията, толкова по-агресивни стават те.²⁹

3.3. Позитивното общуване в семейството като условие, форма и средство за ефективно личностно развитие в детството.

Признаци на функционалното семейство

В здравето (функционалното) семейство, където членовете се познават добре, те сами чувстват кога трябва да се обединят и кога следва да бъдат разделени. В същото време не се налагат правила от типа „всички трябва да се държим както трябва“³⁰. *Позитивното родителство* има за цел да повиши чувствителността на родителите към проблемите на децата, към техните преживявания и представите за добро родителство.

Независимо от диференциацията в сферите на възпитателното влияние, основана на полово – ролеви еталони, съществуват няколко важни закономерности в *семейното влияние на двата пола върху децата*:

- Децата приемат за модел родителя от техния пол и това е един от основните източници за формиране на идентичността, съзнанието, стремежите към постижение в контекста на цялостната социализация.

- Самостоятелността на децата от двата пола е по-висока при възпитателна активност на двамата родители с разпределение на функциите.

Най-добрият модел за идентификация са родителите, които уважават своите и на противоположния пол функционални роли. Тяхното всекидневно поведение внушава на децата по индиректен начин, че толерантността, партньорството и взаимната подкрепа са онзи семеен образец, гарантиращ благополучието и ефективността във функционирането на семейната система.

²⁹ Пенев Р., Педагогическо образование на родителите, И.К.Д. Убенова, 2003.

³⁰ Пак там

4. Стратегии и технологии за общуване с децата и сътрудничество с родителите.

4.1. Европейска визия и перспективи за усвояване на ключови компетенции в семейството и образователните институции.

Европейските образователни ценности са основата за апробация на модели на предучилищно образование, ориентирани към овладяване на редица **ключови компетенции** - онези компетенции, от които всички хора се нуждаят за личностно изразяване и развитие, гражданско съзнание, социална интеграция и реализация.

Според *„Програма за развитие на образоването, науката и младежките политики в Република България (2009 – 2013г.)“* на МОН държавната образователна политика трябва да създава условия за децата и младите хора да придобиват нагласата, знанията и уменията, които са им необходими, за да учат цял живот, да се трудят и проявяват високо гражданско съзнание. Изграждането на тези компетенции започва още от предучилищна възраст в семейството и детската градина и се доразвива в следващите степени на образованието.

Според *„Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006-2015)“* семейството, а след това и детската градина са местата, където детето за пръв път попада в организирана за него среда, където изгражда и затвърждава навиците си за общуване, проявява склонност към възприемане на поведенчески модели и оформя основата на бъдещите си представи за добро и зло.

„Конвенцията на ООН за правата на детето“ въвежда основните параметри за детето като субект на права, като описва ключовите стандарти за всички потребители, в случая лицата под 18 годишна възраст. Основната отговорност на задълженията върху изпълнението на правата пада върху родителите.

Налице са редица документи на *United Nations – UN* и свързаните с нея *специализирани институции*, които акцентират върху позитивното семейно възпитание като гарант за ефективна личностна реализация.

През 1990 г в Тайланд е приета *„Световна декларация за образование на всички“*. В нея са конкретизирани всички основни образователни потребности на хората, като това може да бъде осъществено чрез подобряване на грижите в ранна детска възраст и гаранции от страна на държавите за подпомагане на семействата.

Изградени са редица институции, които да подпомагат и/или наблюдават изпълнението на декларацията. Основно звено в случая е форум *„Образование за всички“* (EFA), като той е обединяващ и в него се включват няколко институции с различна мисия, цел и задачи. Това са: *„Програма на ООН за образование, наука и култура“*; ЮНЕСКО; *„Програма на ООН за развитие“* (ПРООН); УНИЦЕФ; Световната банка; *„Фонда на ООН за населението“* (UNFPA).

Следващото значимо събитие е през 2000 година в Дакар - Световен форум за образование. На него е приета рамка за действие, чиято цел е да може до 2015 година всички да имат достъп до образование. Тези цели са широкообхватни. В рамката се посочва, че *„Образованието е ключ към устойчиво развитие, мир и стабилност... и незаменимо средство за ефективно участие в обществените и икономическите структури на XXI век“*³¹

³¹ Пенев, Р. Оптимизация на взаимодействието: детска градина-семейство. С. Даниела Убенова, 2014. 74 с.

4.2. Моделът на педагогическото взаимодействие – основна характеристика и форма за стимулиране на компетенциите за общуване в детската градина и семейството.

Качеството на българското предучилищно образование зависи в определяща степен от съответствието му с европейския образователен модел, визиращ философията и стратегически послания на процеса „Учене през целия живот“. Реализирането на тази концепция има своите основания и приоритети в периода на предучилищното детство, защото той е първоосновен за полагане началото на личностната идентичност и развитие.³²

Семейството също носи отговорности за адекватна реализация на педагогическото взаимодействие чрез осигуряване на стабилна и безопасна среда за развитието на детето. *Обогатената, стимулираща и подкрепящата домашна среда*, активното и ценностно мотивираното общуване на родителите с децата подпомагат педагогическото взаимодействие. Ролята на родителите като основен модел на подражание е от изключително значение за образователния и социален опит на детето в периодите му на развитие.

Хуманно-личностният подход се прилага по отношение на външната и вътрешната организационна педагогическа среда. В основата на този подход стоят следните изяви на родителя като сътрудник на педагога:³³

- Действените ценности на родителя. Те определят отношението на родителя към условно символните обекти в контекста на партньорските връзки и взаимоотношения с учителя и детето;
- Познавателните ценности на родителя определят от своя страна отношението към когнитивните обекти и явления.

4.3. Оптимизация на взаимодействието „детска градина – семейство“.

Целенасочената съвместна дейност между детската градина и семейството осигурява единен подход в разкриването пред детето на обкръжаващия свят и постоянна взаимна информация за цялостното развитие на детето, за неговите интереси, потребности и поведение.

Организирането и стимулирането на взаимодействието между детската градина и семейството е от изключително значение, защото:

- семейните отношения и семейното възпитание са част от обществения живот и се влияят от социално-икономическите промени;
- семейството се явява важен възпитателен институт, а майката и бащата – естествени учители на своите деца. Родителите въздействат върху развитието на детската личност със своите знания, система от ценности и модели на поведение. В семейството се осъществява първоначално практическо овладяване на морала и на правилата, регулиращи човешкото общество;
- огромно е значението на родителската любов и на емоционалната връзка между родители и деца. Семейната атмосфера в най-голяма степен благоприятства

³² Болонски процес – оценка и перспективи, (посетен на 04.03.2015),
<http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/460031/IPOL-CULT_NT

³³ Пак там.

интелектуалното и духовното обогатяване на личността, съдейства за развитие на самосъзнанието и самовъзприятието на малкото дете.

Оптимизацията на взаимодействието „детска градина – семейство” се свързва със следните очаквания от взаимодействието на педагога с тях:³⁴

- Добронамереното отношение и квалифицираната помощ може да направи родителите „експерти” във възпитанието;

- Доверието и откритостта във взаимоотношенията е най-важната предпоставка за ефективно сътрудничество;

- Обмяната на информация и равностойното участие е предпоставка за позитивното развитие на децата;

- Запознаването със спецификата на възпитателно-образователния процес в детската градина съдейства за придобиване на адекватна представа относно отговорността на учителската професия;

- Създаването на условия за контрол върху работата на педагогическия екип от семейството ще повиши доверието в детското заведение.

Перспективите в оптимизацията на сътрудничеството „детска градина-семейство“ актуализират ролята на учителя в следните насоки:

- Диференциация на семействата: социален статус; условия на живот; възпитателни възможности;

- Индивидуален подход към родителите: образование; професия; житейски и възпитателни ориентации;

- Проучване на възпитателния потенциал на семейството и диференциране на конкретни модели на родителско поведение към децата и типове позиции спрямо учителите и детската градина;

- Умения за провокиране на интерес у родителите към проблемите в развитието на детето;

- Обучение в ефективни методи и средства за възпитателно влияние чрез съвременни форми за педагогическо образование – групови дискусии и индивидуални консултации, акцентът в които се поставя върху активното участие на родителите чрез дейности и упражнения, съдействащи за повишаване на тяхната педагогическа култура.

³⁴ Пенев, Р., И. Колева, Д. Гюров, В. Гюрова. Модели на педагогическо взаимодействие „семейство – детска градина”. С., Просвета, 2008.

IV. Понятийна визия, организация и методика на изследването.

1. Терминологична обосновка на изследваните феномени.

Общуването не е едностранен, а цялостен процес, защото няма едностранно влияние, в общуването винаги има реален или въображаем събеседник, който също оказва влияние върху комуникатора. Тази глобална характеристика на общуването често се „подценява“ в сферата на отношенията „родители-деца“ в контекста на възприемането от родителите на комуникацията с децата като едностранно влияние, а не като процес на „двустранна зависимост и обвързаност“.³⁵ Междуличностното общуване в семейството е ключов момент във фамилната жизнена дейност и определя нейното функциониране и ефективност.

Параметрите на програмната ориентация на дисертационния труд предполагат извеждането и дефинирането на няколко *работни понятия* и тяхната теоретична обосновка като съдържателна и експериментална актуалност.

→ *Равнища на общуване*

Спрямо задачите на експерименталното изследване възприемаме теорията за общуването на Г. Андреева и неговите три условни равнища.³⁶

- *Междulichностна перцепция* - процес на възприемане и взаимно познание на индивидите върху основата на взаимното разбиране.

- *Комуникация* - активна обмяна на информация между хората.

- *Интеракция* – двустранност на общуването и взаимно влияние между хората.

→ *Общуване в семейството*

Процес на обмяна на информация между семейните членове в контекста на възприемане, комуникация и взаимодействие по посока на прецизиране на гледните точки чрез създаване на обратна връзка и задоволяване на потребностите от внимание, емпатия и съвместна дейност.

→ ***Фамилна междуличностна перцепция*** - равнище на взаимно приемане на семейните членове, изисквана степен на взаимно внимание (особено от децата), като потребност от утвърждаване на личностната значимост в очите на другите и пред себе си.

→ ***Фамилна комуникация*** - представата на семейните членове за адекватно социално поведение и ангажираност в процеса на кодиране и декодиране на информацията, равнището на диалогичност и използваните средства за вербална и невербална комуникация като равнище на овладяност, подражание и идентификация (особено при децата).

→ ***Фамилна интеракция*** - организация на взаимодействието между семейните членове по посока на коопериране и съвместни дейности чрез обмяна на знания, идеи и действия.

→ *Компетентност на детето за фамилна комуникация*

³⁵ Пнев, Р. Теория и технология на семейното възпитание. Първа част. С., Веда Словена – ЖГ, 2013, С.63.

³⁶ Андреева, Г. Социална психология. Учебник для факултетов психологии университетов. М., МГУ, 1980.

Ние разглеждаме комуникативната компетентност в контекста на целия обем от възможности на човек в сферата на общуването и съответно, компетентността на детето за фамилна комуникация като комплексно понятие, чието съдържание обхваща както конкретни знания и умения, така и по-обща нагласа и възможности, както и степента на синхронност, ситуативното разбиране и психо-физическите възможности за прилагане на конкретни механизми за реализация на контактите между семейните членове.

Степента на комуникативна компетентност се формира в семейството по два начина: пряко влияние върху уменията на децата за общуване чрез фамилните ценности и моделите на родителско поведение; косвено влияние чрез отношението на родителите към реалните образци на поведение от социалната среда и виртуалните послания от средствата за масова комуникация. Именно фамилната констелация е основният фактор, който реализира връзката между социализация и комуникация в периода на предучилищното детство.

Глобалните характеристики на компетентността на детето за фамилна комуникация включват:

- Способност за идентификация с родителя – разбиране на партньора в общуването;
- Наблюдателност към партньора в комуникативната ситуация – семейния член - в битова и/или социална среда;
- Умение за активно действие в съответствие с условията на ситуацията и семейните взаимоотношения;
- Умение за преследване и постигане на цел в конфликтна ситуация, възникнала в семейните взаимоотношения;
- Способност за вербално и невербално взаимодействие.

→ **Умения за общуване на детето в семейството**

В контекста на дефинирането на „компетентността на детето за фамилна комуникация“, ние възприемаме „уменията за общуване в семейството“ при децата от предучилищна възраст като цялостен комплекс от компоненти (показатели), реализиращи равнището на способност на детето за адекватно общуване с родителите и сиблингите в конкретните ситуации на отношенията между семейните членове.

Уменията за общуване на детето в семейството диференцираме в няколко групи, имайки предвид посочените по-горе три равнища на общуване и тяхната проекция като комуникативна компетентност, както и спецификата в общуването между братята и сестрите в семействата с повече от едно дете и ги свързваме с равнища на възприемане, комуникиране и коопериране.

- **Умения за фамилна междуличностна перцепция**
 - Равнище на възприемане и разбирателство със семейните членове.
 - Равнище на осъзнаване (рефлексия) на степента на възприемане от семейните членове.
 - Степен на внушаване на влияние в контекста на утвърждаване на личностната значимост в очите на другите чрез потребност от благосклонност и внимание, и обръщане на внимание на членовете на семейството.
 - Степен на адекватност във възприемане на членовете на семейството, свързана с представите (познанието) за техните права, задължения и професионални ангажименти на родителите.
 - Равнище на познание на собствените права и задължения в семейството.
- **Умения за фамилна комуникация**

- Наличие (липса) на бариери в комуникацията – равнище на социална и полово-ролева адекватност и вариативност, непосредственост, откритост, затвореност, притеснение, тревожност, симулирана неспособност, самооценка.

- Равнище на владеене на средствата на вербалната комуникация (речеви етикет, точност и яснота на изказа) в аргументация на нагласите, потребностите и претенциите и убеждаването (манипулацията) като вид психологическо влияние.

- Равнище на владеене на средствата на оптико-кинетичната комуникация (жестове, мимики, пози), паралингвистичната, екстралингвистичната и организацията на комуникацията (диапазон и тон на гласа, темп на речта и паузи, покашляне, плач и смях, разположение на лицата - едно към друго, обърнат гръб на единия събеседник); визуален контакт (честота в обмяната на погледите, продължителност на погледа, промяна на статиката и динамиката на погледа, избягване на погледа) - точност и яснота в аргументация на нагласите, потребностите и претенциите и убеждаването като вид психологическо влияние.

- Равнище на диалогичност в отношенията с членовете на семейството в контекста на „езика“ на семейното общуване и системата за предаване (кодиране) и разбиране (декодиране) на информацията

- Равнище на подражание и идентификация на модела (стила) на общуване на член от семейството.

● *Умения за фамилна интеракция*

- Равнище на солидарност и съпричастност (противопоставяне на) с целите, ценностите и традициите на фамилната общност.

- Равнище на безкористност, привличане (атракция), емоции, емпатия (афективно разбиране, „почувстване“), споделяне и съпреживяване в общуването със семейните членове.

- Равнище на ангажираност и кооперация в семейните дейности, и отстояване на собствената гледна точка.

● *Умения за общуване със сиблингите:* Перцептивни умения, като основа за равнището на комуникативните и интерактивните умения.

- Равнище на съпричастност, взаимопомощ и коректност в отношенията между сиблингите – оказване на внимание и подкрепа, разбирателство, изискване на внимание.

Посочените дескриптивни равнища на уменията за общуване ще бъдат конкретизирани като полюсни твърдения в точка втора на тази глава (Организация и методика на изследването), като основа за:

- Диагностика на равнището им при децата чрез ориентациите на техните родители и в констатиращия и контролния етапи;

- Разработването на теоретико-експериментален модел за стимулирането и оптимизацията им.

Във вариативен план, като проекция на уменията за общуване в семейството, тези равнища се отнасят и до *уменията за общуване на децата с връстниците и учителите*. Ето защо, те ще бъдат проучени и чрез ориентациите на учителите и техните представи за общуването в семейството, с връстниците и възрастните и тяхната конкретизация също ще бъде представена в точка втора на тази глава (Организация и методика на изследването).

● *Перцептивни умения за общуване*

- Равнище на възприемане и разбирателство с връстниците.

- Равнище на осъзнаване (рефлексия) на степента на възприемане от връстниците.

- Степен на внушаване на влияние в контекста на утвърждаване на личностната значимост в очите на връстниците и учителите чрез потребност от благосклонност и внимание, и обръщане на внимание на другите.

- Степен на адекватност във възприемане на връстниците и учителите, свързана с представите (познанието) за груповите норми, правата, задълженията и професионални ангажименти на учителите.

- Равнище на познание на собствените права и задължения.

● *Комуникативни умения за общуване*

- Наличие (липса) на бариери в комуникацията – равнище на социална и полово-ролева адекватност и вариативност, непосредственост, откритост, затвореност, притеснение, тревожност, симулирана неспособност, самооценка.

- Равнище на владеене на средствата на вербалната комуникация (речеви етикет, точност и яснота на изказа) в аргументация на нагласите, потребностите и претенциите и убеждаването (манипулацията) като вид психологическо влияние.

- Равнище на владеене на средствата на оптико-кинетичната комуникация (жестове, мимики, пози), паралингвистичната, екстралингвистичната и организацията на комуникацията (диапазон и тон на гласа, темп на речта и паузи, покашляне, плач и смях, разположение на лицата - едно към друго, обърнат гръб на единия събеседник); визуален контакт - точност и яснота в аргументация на нагласите, потребностите и претенциите и убеждаването като вид психологическо влияние.

- Равнище на диалогичност в отношенията с учителите в контекста на „езика“ на общуване в групата и системата за предаване (кодиране) и разбиране (декодиране) на информацията.

- Равнище на подражание и идентификация на модела (стила) на общуване на член от семейството.

● *Интерактивни умения за общуване*

- Равнище на солидарност и съпричастност (противопоставяне на) с целите, ценностите и традициите на фамилната общност.

- Равнище на безкористност, привличане (атракция), емоции, емпатия (афективно разбиране, „почувстване“), споделяне и съпреживяване в общуването с децата и учителите.

- Равнище на ангажираност и кооперация в съвместните дейности в детската градина, и отстояване на собствената гледна точка.

2. Организация и методика на изследването.

2.1. Предварителен (аналитичен) етап.

1. Теоретична интерпретация на проблемната област.

В рамките на този етап извършихме анализ на литературни източници по темата на дисертацията.

Обект на внимание и интерпретация са концепции, теории, постановки и възгледи за общуването, ефективната комуникация, семейното възпитание, и взаимодействието „детска градина-семейство“.

2.2. Предварителен (проучвателен) етап на изследването.

2. Проучване на наличната образователна тематика за развитие на уменията за общуване на децата в семейството.

→ **Хронология** : Проучването на количествените параметри на образователната тематика се осъществи през месец май, 2014 година.

→ **Методика.**

В конкретика, реализацията на поставената задача се изрази в **анализ и систематизация** на образователно съдържание, стимулиращо уменията на децата за общуване в семейството, според възрастовата група и броя теми в познавателните книжки, в пет от най-разпространените програмни системи в страната – „Изкуства“, „Приятели“, „Приказни пътечки“, „Моливко“, „Ръка за ръка“.

3. Проучване и анализ на ориентациите на потребители към образователното съдържание за усвояване и развитие на уменията на децата за общуване в семейството.

→ **Хронология:** Изследването се осъществи в периода юни – септември, 2014 година.

→ **Целеви групи – детски учители и родители.**

Систематиката на количествените параметри на образователното съдържание в познавателни книжки за деца от всички възрастови групи в детската градина, бе предоставена за оценка на потребители на образователни продукти.

→ **Организация:** В анкетното проучване участваха 428 учители и 451 родители .

→ **Методика.**

За реализацията на тази задача от проучвателния етап беше приложен **анкетният метод**. Разработените анкетни карти са диференцирани за петте посочени по-горе програмни системи, по възрастови групи, за две категории респонденти – учители и родители.

4. Разработване на критерии и показатели за проучване равнището на уменията за общуване на децата от предучилищна възраст.

Върху основата на резултатите от ориентациите на родители и педагози в предварителния етап на изследването, под формата на индивидуален оценъчен протокол за учители и анкета за родители, бяха изведени критерии и показатели за проучване на уменията на децата за общуване.

Проучването на ориентациите на целевите групи се реализира в рамките на констатиращия и контролния етапи на изследването.

Анализът на оценката на уменията за общуване на децата в семейството и с връстници и възрастни се извършва по биполярна скала с два крайни варианта. Разположените евентуални оценки между тях (цифри „1“ и „5“) определят вариативността на оценките и тяхното тълкуване.

3.2. Констатиращ етап на изследването.

5. Проучване на ориентациите на родители на 5-7 годишни относно уменията за общуване на децата в семейството.

Проучването на уменията на децата за общуване в семейството е базирано върху разработените критерии и показатели в предварителния етап на изследването.

→ **Хронология**7 Проучването се осъществи в периода октомври, 2014 – март, 2015 година.

→ **Целева група.**

В анкетното проучване относно уменията за общуване в семейството участваха родители на 600 пет-седемгодишни деца.

√ **Методика.**

За реализацията на тази задача приложихме следните конкретни методи:

1. Анкета с родители, свързана с оценки от респондентите на равнището на уменията за общуване на техните 5-7 годишни деца;

2. Наблюдение и беседа с родители преди, по време и след попълването на анкетните карти с цел подпомагане, диалог и набиране на впечатления относно ориентацията на респондентите.

6. Проучване на ориентацията на учители на 5-7 годишни деца относно уменията за общуване на децата с връстници и възрастни.

Проучването на уменията на децата за общуване е базирано върху разработените критерии и показатели от предварителния етап на изследването.

Обосновка: Уменията за общуване с връстниците и учителите са проекция на уменията за общуване в семейството, което определя актуалността на тяхната диагностика.

→ **Хронология**7 Проучването се осъществи в периода октомври, 2014 – февруари, 2015 година.

→ **Целева група.**

В експертната оценка на уменията за общуване участваха учители на 600 пет-седемгодишни деца.

√ **Методика.**

За реализацията на тази задача приложихме следните конкретни методи:

1. Експертна оценка от учители на уменията за общуване на 5-7 годишни деца.

2. Наблюдение и регистрация на уменията за общуване на 5-7 годишни деца в образователния процес в детската градина (с акцент при темите, свързани с общуването в семейството), във взаимоотношенията с връстниците и учителите в различни режимни моменти, и във взаимоотношенията с родителите при предаване и приемане на децата.

3. Беседа с представителите на целевата група с цел набиране на по-пълна информация относно проучваната проблематика.

За приложението на посочените методи бе разработена матрица на индивидуален протокол, даваща възможност на респондентите за оценка на уменията за общуване на децата.

3.3. Формиращ етап: Теоретико-образователни проекции.

7. Разработване на теоретико-експериментален модел и образователно помагало „Семеен свят“ за стимулиране равнището на уменията за общуване на децата от предучилищна възраст в семейството, с връстниците и учителите.

В рамките на задачата от този етап разработихме теоретико-експериментален модел за стимулиране и развитие на уменията на децата за общуване в семейството. Основна част на модела е образователното помагало „Семеен свят“, чиито тематични акценти са специфицирани към стимулиране и развитие на уменията за общуване в семейството на 5-7 годишни деца.

8. Проучване и анализ на оценката на експерти (автори на образователно съдържание), студенти и потребители, на разработения вариант на образователното помагало.

Апробацията на теоретико-експерименталния модел за стимулиране и развитие на уменията на 5-7 годишни деца за общуване в семейството бе предшествана от обсъждане на конкретиката на образователното съдържание и технологията за реализацията му.

→ **Хронология:** Проучването на оценката на респондентите се осъществи през месец февруари, 2015 година.

→ **Целеви групи.**

В експертната оценка на образователния модел участваха 13 научни работници и 223 студенти от бакалавърските специалности и магистърските програми на ФНПП, СУ “Св. Климент Охридски“, от които (студентите) 92 родители на деца от предучилищна възраст.

→ **Методика.**

За реализацията на поставената задача приложихме **анкетния метод**, като за целта съставихме *анкетна карта*, свързана с показатели, представящи основните характеристики на модела и конкретиката на образователното съдържание.

2.5. Формиращ етап: Практико-технологични проекции.

9. Апробиране на разработеното образователно помагало „Семеен свят“ в образователния процес в детската градина с деца от подготвителни групи.

→ **Хронология:** Експерименталните ситуации се реализираха в периода април – юни, 2015 година.

→ **Целеви групи.**

В реализацията на игрово-познавателните ситуации и практическите ситуации участваха 300 деца от подготвителни групи и 22 учители.

По-голямата част от експерименталните ситуации бяха проведени от автора на настоящия дисертационен труд.

→ **Методика.**

1. За реализацията на образователното съдържание бяха приложени различни **методи на педагогическо взаимодействие.**

2. Аprobацията на модела се реализира само в експерименталните групи, които в обобщаващ план имат едно и също равнище както контролните групи в констатиращия експеримент, по отношение на уменията за общуване, според резултатите от оценките на учителите и родителите.

Целта на аprobацията е доказване възможностите на образователното съдържание и технологичните акценти на модела за стимулиране на уменията за общуване на 5-7 годишните деца и оптимизиране на образователния процес в детската градина.

3. При реализацията на някои от педагогическите ситуации участваха и родителите на децата.

4. Паралелно с реализацията на образователното съдържание на модела се проведоха индивидуални консултации с родители и учители относно образователното съдържание.

2.6. Заключителен (контролен) етап на изследването.

10. Ориентации на родителите към уменията на децата за общуване след аprobацията на образователния модел: Сравнителен анализ на резултатите с констатиращия етап.

→ **Хронология:** Проучването се осъществи в периода септември – октомври, 2015 година.

Параметрите за реализацията на тази задача и съответно, на контролния етап от изследването като целева, група (родители), организация (детски градини) и методика (анкетна карта за родители) са идентични с тези от предварителния етап на изследването.

11. Ориентации на учителите относно уменията на децата за общуване след аprobацията на образователния модел: Сравнителен анализ на резултатите с констатиращия етап.

Проучването на уменията на децата за общуване в контролния етап на изследването е базирано върху разработените критерии и показатели в предварителния етап на изследването и има за цел съпоставка с резултатите от констатиращия етап след апробацията на образователното помагало „Семеен свят“-

→ **Хронология:** Проучването се осъществи в периода септември – октомври, 2015 година.

Параметрите за реализацията на тази задача и съответно, на контролния етап от изследването като целева група (учители), организация (детски градини) и методика (експертна оценка на индивидуални протоколи за децата) са идентични с тези от предварителния етап на изследването.

3. Статистическа верификация на информацията.

3.1. Анализ на количествените параметри на пет Програмни системи за предучилищно образование в предварителния етап на изследването.

Общият обем на извадката е 879 респондента, в това число 428 учители и 451 родители на деца от предучилищна възраст.

Статистическата обработка на данните е извършена чрез софтуерна програма SPSS.

Целта е да се оцени необходимостта от разработване и допълване на образователното съдържание в контекста на тематика, свързана със стимулиране на уменията на децата за общуване в семейството. Проведени са следните изчисления:

- Процедури за дескриптивна статистика, за извеждане на профил на респондентите (възраст, пол образование, адрес и избрана програмна система, за двете групи респонденти, и допълнително - семейно положение и професионална ангажираност за родителите);
- Процедури за сравнителен анализ, чрез изчисляване на средната оценка на образователното съдържание в програмните системи, според възрастовите групи. Проверка за значимост на различията и за хомогенност на дисперсиите;
- Процедури за зависимост между променливите, с прилагане на тестът за корелация на Пийърсън за отчитане на налична корелация, между броя на ситуациите и оценката на цялостната тематика;
- Гореописаните процедури се прилагат поотделно за двете групи респонденти (учители и родители).

Избраните методи предполагат следните процедури:

3.4.1. *Формулира се “нулева хипотеза” или твърдение, че двете сравнявани извадки не се различават статистически.*

На базата на получените данни, нулевите хипотези се отхвърлят или приемат;

3.4.2. *За всяка извадка се изчисляват следните параметри:*

- Средноаритметични стойности;
- Дисперсии
- Комбинирана стандартна грешка от двете извадки;
- „t-стойност“ като абсолютна стойност на разликата между средноаритметичните стойности, разделена на комбинираната стандартна грешка.

V. Анализ на резултатите – предварителен етап на изследването: Ориентации на педагози и родители към образователното съдържание за усвояване и развитие на уменията за общуване в семейството.

Диференциацията на резултатите, според количествените параметри на тематиката (брой теми в програмните системи, представящи общуването „родители-деца“) се характеризира с неравномерност във възрастовите диапазони. При някои програмни системи („Изкуства“, донякъде „Приятели“) е налице прогресивно нарастване на броя съобразно възрастовата динамика, при други – обратната тенденция („Приказни пътечки“, „Моливко“), при трети – нарастване и спадане на количествените параметри във възрастов план („Ръка за ръка“).

Разбира се, това „количествено многообразие“ не може да бъде глобално основание за оценка на качествена значимост на тематиката на общуването „родители-деца“, но се налагат изводите за сравнително малкото на брой ситуации в познавателните книжки, представящи всички образователни направления и тяхната диахронност като възрастова динамика.

Анализ на оценките на целевите групи за актуалността на наличната образователна тематика за усвояване и развитие на уменията за общуване на децата в семейството

• Учители

- Средна оценка на образователното съдържание.

Средната оценка на предложеното образователно съдържание, получена от отговорите на учителите, общо за всички групи е $m = 3.32$, при минимум 1 и максимум 5. Средната оценка варира за отделните програмни системи: по програмна система „Изкуства“ – $m=3.4219$; по програмна система „Приятели“ – $m=2.8333$; по програмна система „Приказни пътечки“ – $M=3.6559$; по програмна система „Моливко“ – $m= 3.3990$; по програмна система „Ръка за ръка“ – $M=3.0722$.

- Оценка на броя и съдържанието на темите.

Анализът на резултатите показва, че около 64% от респондентите оценяват като несъдържателна тематиката, свързана с усвояване и развитие на уменията на децата за общуване в семейството и само 6,1% смятат, че темите са достатъчни и като количество, и като съдържание.

- Актуалност от съдържателна актуализация на тематиката.

Налице е по-скоро ниска оценка на учителите за наличната тематика, свързана с развитие на уменията на децата за общуване в семейството, особено що се отнася до нейната семантична насоченост и актуалност. Те са категорични, че има необходимост от актуализиране на образователното съдържание в тази посока.

Резюме: Това налага необходимостта от разработване и апробация на ново образователно съдържание, оптимизиращо уменията на децата за общуване в семейството.

• Родители

Средна оценка на образователното съдържание.

Средната оценка на предложеното образователно съдържание, получена от отговорите на родителите, общо за всички групи е $m = 3.03$, при минимум 1 и максимум 5. Средната оценка варира за отделните програмни системи – по програмна система Изкуства – $m=2,95$; по програмна система Приятели – $m=3,40$; по програмна система Приказни пътечки – $M=3,30$; по програмна система Моливко – $m= 3,01$; по програмна система Ръка за ръка – $M=2,65$.

- Оценка на броя и съдържанието на тематиката

Анализът на резултатите показва, че около 74% от родителите оценяват като несъдържателна тематиката, свързана с усвояване и развитие на уменията на децата за общуване в семейството и само 5,8% смятат, че темите са достатъчни и като количество, и като съдържание.

- Актуалност от съдържателна актуализация на тематиката.

Констатацията за несъдържателност на тематиката, свързана с усвояване и развитие на уменията на децата за общуване в семейството се потвърждава и от отношението на родителите към актуализиране на образователното съдържание в детската градина – близо 73% посочват този отговор.

Резюме: Това означава, че е налице необходимостта от разработване и апробация на ново образователно съдържание, стимулиращо уменията на децата за общуване в семейството.

VI. Теоретико-експериментален модел за стимулиране на уменията за общуване в семейството.

1. Концептуални параметри.

ВИЗИЯ И ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ

- Образователният модел визира стимулирането и развитието на уменията на децата от предучилищна възраст за общуване в семейството.

- Основното му предназначение е свързано с възможностите за допълване на образователното съдържание в детската градина по посока на тематика, свързана с фамилните интеракции.

ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА МОДЕЛА

Експерименталният образователен модел „Семеен свят“ е структуриран в седемнадесет ситуации – (обучаващи, игрово-познавателни, практически), разделени в три тематични блока, представящи спецификата на взаимоотношенията „родители-деца“.

ЦЕЛИ

- Разширяване и конкретизация на тематика, свързана с общуването в семейството.

- Стимулиране на педагогическото взаимодействие „учител-дете“ в контекста на личностно-ориентирания и индивидуалния подходи на споделяне на потребностите и претенциите в отношенията „родители-деца“.

- Развитие на просоциалното поведение като възможности за интернализация на фамилни норми и модели на поведение и като проекция, на социално-ориентирано поведение.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ

- Развитие на представите на децата за феномена „семеен свят“ и спецификата на общуване в него.

- Овладяване от децата на познания и отношения, свързани с поведението на семейните членове в конкретни ситуации на общуване в съвместни дейности.

- Оптимизиране на интеракциите „родители-деца“ в контекста на равностойност, партньорство, взаимна отговорност, уважение и взаимопомощ.

ТЕХНОЛОГИЯ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ

Реализацията на образователното съдържание предполага интерактивен игрово-образователен тренинг за стимулиране на уменията за общуване в семейството.

2. Тематични акценти: Образователно помагало „Семеен свят“

ПЪРВИ ТЕМАТИЧЕН БЛОК: СЕМЕЙСТВО

Ситуация № 1 - ТЕМА: МОЕТО СЕМЕЙСТВО.

Ситуация № 2 - ТЕМА: МОЕТО РОДОСЛОВНО ДЪРВО.

Ситуация №3 - ТЕМА: ДОМЪТ, В КОЙТО ЖИВЕЯ.

Ситуация №4 - ТЕМА: МОЯТА МАЙКА / МОЯТ БАЩА.

Ситуация №5 - ТЕМА: РАЗЛИЧНИТЕ СЕМЕЙСТВА.

ВТОРИ ТЕМАТИЧЕН БЛОК: СЕМЕЙНИ ОТНОШЕНИЯ

Ситуация №1 - ТЕМА: КАК ДА ОБЩУВАМЕ В СЕМЕЙСТВОТО?

Ситуация №2 - ТЕМА: БРАТЯТА И СЕСТРИТЕ.

Ситуация №3 и Ситуация №4 - ТЕМА: ВЕЧЕР У ДОМА; МОЕТО СЕМЕЙСТВО ГЛЕДА ТЕЛЕВИЗИЯ.

Ситуация №5 - ТЕМА: ОБИЧАМ ТЕ!

Ситуация №6 - ТЕМА: МОЖЕМ ЛИ ДА НЕ СЕ КАРАМЕ?

Ситуация №7 - ТЕМА: КАКВО ПРАВИМ ЗАЕДНО?

Ситуация №8 - ТЕМА: НАШИТЕ ПРИЯТЕЛИ.

ТРЕТИ ТЕМАТИЧЕН БЛОК: АЗ И СЕМЕЙСТВОТО МИ

Ситуация №1 - ТЕМА: КАК СЪМ СЕ РОДИЛ/А/ И КАКВО Е СТАНАЛО ПРЕДИ ТОВА? КАКВО ЩЕ СТАНЕ СЛЕД ТОВА?

Ситуация №2 - ТЕМА: АЗ СЪМ МОМИЧЕ. АЗ СЪМ МОМЧЕ.

Ситуация №3 - ТЕМА: МОИТЕ ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ.

Ситуация №4 - ТЕМА: ОБИЧАМ ДА ПОМАГАМ ВКЪЩИ!

Ситуация №5 - ТЕМА: КАК СЕ ЧУВСТВАМ?

3. Ориентации на потребителите към параметрите на модела.

Експертна оценка – научни работници

- *Ранг (място) на възпитателните възможности на семейството в образователното помагало (Отделено ли е в помагалото „Семеен свят“ достатъчно внимание на семейството като възпитателен субект?).*

92.3% от научните работници оценяват с най-висока степен значението на образователното помагало в контекста на широко застъпване на проблематиката на семейното възпитание.

- *Равнище на презентация на общуването „родители – деца“ в образователното помагало (Отразява ли помагалото „Семеен свят“ спецификата в общуването между родителите и децата?).*

76.9% от общият брой респонденти-научни работници оценяват с най-висока степен показателя „равнище на презентация на общуването „родители – деца“ в образователното помагало“ и само 23.1% оценяват свързаността на предложената тематика по показателя на степен „добро равнище“.

- *Оценка на съдържателната актуалност на темите в първия тематичен блок на помагалото „Семейство“ (Как оценявате съдържателната насоченост на темите в първия тематичен блок „Семейство“?).*

92.3% от научните работници, оценяват с най-висока степен показателя „оценка на съдържателната актуалност на темите в първия тематичен блок на помагалото „Семейство“ и само един оценява свързаността на предложената тематика с поставения показател на степен „добро равнище“.

- *Оценка на съдържателната актуалност на темите във втория тематичен блок на помагалото „Семейни отношения“ (Как оценявате съдържателната насоченост на темите във втория тематичен блок „Семейни отношения“?).*

Определящ процент от научните работници (92.3%) оценяват с най-висока степен актуалността на темите във втория тематичен блок на помагалото „Семейни отношения“ и само един оценява свързаността на предложената тематика по показателя на степен „добро равнище“.

- Оценка на съдържателната актуалност на темите в третия тематичен блок на помагалото „Аз и семейството ми“ (Как оценявате съдържателната насоченост на темите в третия тематичен блок „Аз и семейството ми“?).

76.9% от общият брой респонденти-научни работници оценяват с най-висока степен, предоставеният критерий „Оценка на съдържателната актуалност на темите в третия тематичен блок на помагалото „Аз и семейството ми““ и само 23.1% - с оценка „добро равнище“.

- Смеслова точност и яснота на въпросите към децата (Достатъчно ясно и точно ли са поднесени въпросите към децата в отделните теми?).

84.6% от научните работници смятат, че въпросите в познавателната книжка към децата са поднесени много точно и ясно и само 15.4% - с оценка „добро равнище“.

- Актуалност на образователното помагало относно развитие на уменията на децата за общуване в семейството (Допринася ли образователното съдържание за развитие на уменията на децата за общуване с техните родители?).

23.1%, от общият брой респонденти-научни работници оценяват с най-висока степен показателя „актуалност на образователното помагало относно развитие на уменията на децата за общуване в семейството“, 69.2% оценяват свързаността на предложената тематика на степен „добро равнище“ и само един - със степен „средно равнище“.

- Равнище на оптимизация на общуването „родители – деца“ в контекста на равностойни отношения, взаимна отговорност, уважение и взаимопомощ (Оптимизират ли темите в помагалото „Семеен свят“ взаимоотношенията „родители – деца“ в контекста на равностойност, партньорство, взаимна отговорност, уважение и взаимопомощ?).

30.8% от научните работници оценяват с най-висока степен показателя „равнище на оптимизация на общуването „родители – деца“ в контекста на равностойни отношения, взаимна отговорност, уважение и взаимопомощ“, а 69.2% го оценяват с „добро равнище“.

- Степен на оптимизация на взаимоотношенията между сиблингите (Оптимизират ли темите в помагалото „Семеен свят“ взаимоотношенията между децата в семейството?).

- Място на образователното помагало в програмните системи за предучилищно образование (Допълва ли помагалото „Семеен свят“ тематиката в съществуващите програмни системи за предучилищно образование от гледна точка на стимулиране на уменията на децата за общуване?).

Общо 38.5% от научни работниците оценяват с най-висока степен значението на образователното помагало в програмните системи за предучилищно образование от гледна точка на стимулиране на уменията на децата за общуване, а 61.5% поставят оценка „добро равнище“.

- Наличие на иновации в образователното помагало в контекста на нови теми и образователно съдържание (Налице ли са иновации в помагалото относно наличието на нови теми и образователно съдържание?).

30.8% от научните смятат, че в образователното помагало са налице иновации, а 69.2% оценяват свързаността на предложената тематика по показателя със степен „добро равнище“.

- Оценка на цялостната тематика на образователното помагало (Как оценявате цялостната тематика на образователното помагало „Семеен свят“?).

84.6% от научните работници оценяват с най-висока степен цялостната тематика на образователното помагало“ и само 15.4% оценяват свързаността на предложената тематика по показателя със степен „добро равнище“.

Експертна оценка – студенти и потребители

- Ранг (място) на възпитателните възможности на семейството в образователното помагало (Отделено ли е в помагалото „Семеен свят“ достатъчно внимание на семейството като възпитателен субект?).

75.8% от студентите оценяват с най-висока степен показателя „ранг (място) на възпитателните възможности на семейството в образователното помагало“, 20.6% оценяват свързаността на предложената тематика със степен „добро равнище“, 2.7% оценяват на степен „средно равнище“ и по 0.4%, съответно със степен „задоволително равнище“ и „слабо равнище“

- Равнище на презентация на общуването „родители – деца“ в образователното помагало (Отразява ли помагалото „Семеен свят“ спецификата в общуването между родителите и децата?).

76.7% от студентите педагози смятат, че образователното помагало отразява спецификата в общуването между родителите и децата, 21.1% оценяват свързаността на предложената тематика със степен „добро равнище“, 1.3% - „средно равнище“, 0.4% - „задоволително равнище“ и „слабо равнище“.

- Оценка на съдържателната актуалност на темите в първия тематичен блок на помагалото „Семейство“ (Как оценявате съдържателната насоченост на темите в първия тематичен блок „Семейство“?).

83.9% от студентите оценяват на високо равнище съдържателната насоченост на темите в първия тематичен блок на помагалото „Семейство“, 10.3% я оценяват на степен „добро равнище“, 4.5% - със „средно равнище“ и 1.3% - „задоволително равнище“.

- Оценка на съдържателната актуалност на темите във втория тематичен блок на помагалото „Семейни отношения“ (Как оценявате съдържателната насоченост на темите във втория тематичен блок „Семейни отношения“?).

76.2% от студентите оценяват с най-висока степен съдържателната насоченост на темите от втория тематичен блок на помагалото „Семейни отношения“, 19.7% оценяват свързаността на предложената тематика с поставеният критерий на степен „добро равнище“, 3.1% оценяват на степен „средно равнище“ и по 0.4% съответно със степен „задоволително равнище“ и „слабо равнище“.

- Оценка на съдържателната актуалност на темите в третия тематичен блок на помагалото „Аз и семейството ми“ (Как оценявате съдържателната насоченост на темите в третия тематичен блок „Аз и семейството ми“?).

77.1% от общият брой респонденти оценяват със степен „много добро равнище“ показателя „оценка на съдържателната актуалност на темите в третия тематичен блок на помагалото „Аз и семейството ми“, 20.6% оценяват свързаността на предложената тематика на степен „добро равнище“, 1.3% - на степен „средно равнище“ и 0.9% съответно със степен „задоволително равнище“.

- Смеслова точност и яснота на въпросите към децата (Достатъчно ясно и точно ли са поднесени въпросите към децата в отделните теми?).

82.1% от студентите оценяват с най-висока степен показателя „смыслова точност и яснота на въпросите към децата“, 17.0% оценяват свързаността на предложената тематика със степен „добро равнище“, 1.3% оценяват на степен „средно равнище“ и 0.4% - „задоволително равнище“.

- Актуалност на образователното помагало относно развитие на уменията на децата за общуване в семейството (*Допринася ли образователното съдържание за развитие на уменията на децата за общуване с техните родители?*).

75.3% от студентите оценяват на високо равнище актуалността на образователното помагало за развитие на уменията на децата за общуване в семейството“, 21.1% оценяват свързаността на предложената тематика с „добро равнище“ и 3.6 % - със „средно равнище“.

- Равнище на оптимизация на общуването „родители – деца“ в контекста на равностойни отношения, взаимна отговорност, уважение и взаимопомощ (*Оптимизират ли темите в помагалото „Семеен свят“ взаимоотношенията „родители – деца“ в контекста на равностойност, партньорство, взаимна отговорност, уважение и взаимопомощ?*).

74% от респондентите студенти бъдещи педагози, оценяват с най-висока степен показателя „равнище на оптимизация на общуването „родители – деца“ в контекста на равностойни отношения, взаимна отговорност, уважение и взаимопомощ“, 25.1% оценяват свързаността на предложената тематика на степен „добро равнище“ и с по 0.4% съответно със „средно равнище“ и „задоволително равнище“ .

- Степен на оптимизация на взаимоотношенията между сиблингите (*Оптимизират ли темите в помагалото „Семеен свят“ взаимоотношенията между децата в семейството?*).

82.1% от бъдещите педагози оценяват с най-висока степен показателя „степен на оптимизация на взаимоотношенията между сиблингите“, 15.7% оценяват свързаността на предложената тематика на степен „добро равнище“, 1.8% оценяват на степен „средно равнище“ и 0.4% - „задоволително равнище“.

- Място на образователното помагало в програмните системи за предучилищно образование (*Допълва ли помагалото „Семеен свят“ тематиката в съществуващите програмни системи за предучилищно образование от гледна точка на стимулиране на уменията на децата за общуване?*).

82.1% от студентите педагози оценяват със степен „много добро равнище“ показателя „място на образователното помагало в програмните системи за предучилищно образование“, 13.9% го оценяват със степен „добро равнище“, 3.6% оценяват на степен „средно равнище“ и 0.4% - „задоволително равнище“.

- Наличие на иновации в образователното помагало в контекста на нови теми и образователно съдържание (*Налице ли са иновации в помагалото относно наличието на нови теми и образователно съдържание?*).

86.5% от студентите оценяват на високо равнище иновациите в образователното помагало в контекста на наличието на нови теми и образователно съдържание, 10.3% оценяват със степен „добро равнище“, 2.7% го оценяват на степен „средно равнище“ и 0.4% - „задоволително равнище“.

- Оценка на цялостната тематика на образователното помагало (*Как оценявате цялостната тематика на образователното помагало „Семеен свят“?*).

85.2% студентите, бъдещи педагози, оценяват с най-висока степен показателя „оценка на цялостната тематика на образователното помагало“, 11.2% оценяват свързаността на предложената тематика на степен „добро равнище“, 3.1% със „средно равнище“ и с 0.4% - „задоволително равнище“.

VII. Формиращ етап на изследването.

Обосновка на формиращите проекции

В резултат на проучване на уменията на децата за общуване в констатиращия етап на експеримента бяха сформирани две основни групи – експериментална и контролна.

Апробацията на модела се реализира само в експерименталните групи, които в обобщаващ план имат едно и също равнище като контролните групи в констатиращия експеримент по отношение на уменията за общуване, според резултатите от експертните оценки на учителите и оценките на родителите.

Целта на апробацията е доказване на възможностите на тематиката на образователния модел „Семеен свят“ за стимулиране и развитие на уменията за общуване на 5-7 годишните деца и оптимизиране на образователния процес в детската градина.

Възрастови, средови, и технологични параметри

- **Възрастов диапазон**, Групи: 5-6 – 6-7 г.; III – IV група
- **Организация на средата**: „СЕМЕЕН СВЯТ“ – образователно помагало за деца, родители и учители; моливи; ножица; лепило; децата са разделени на групи на работните маси; интерактивна дъска за работа.
- **Технология на представяне на темите.**

Най-честите използвани средства са символните и картинните изображения в помагалото. Чрез тях се осъществяват нагледните функции в педагогическите ситуации. Таблиците и картините спомагат за разкриване на причинно-следствените връзки и взаимодействия. Илюстрациите в учебното съдържание имат познавателен замисъл, играят роля на ефективен емоционален ускорител в процеса на общуване. Мултимедийните презентации се важен елемент от апробацията на помагалото. При излагането на учебният материал презентацията има за цел да улесни работата на преподавателя и да представи темите на децата по по-вълнуващ и заинтригуващ начин. Реализацията на образователното съдържание предполага интерактивен тренинг за стимулиране на уменията за общуване в семейството.

Визуализация на формиращите проекции

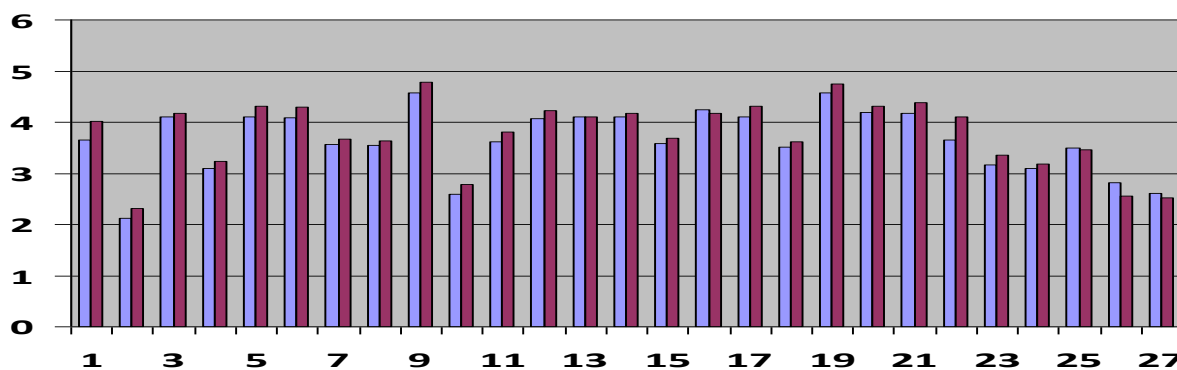
Апробацията на образователния модел „Семеен свят“ в системата на предучилищното образование и реализацията на някои от ситуациите могат да бъдат гледани във VBOX на:
<http://vbox7.com/play:39a4996798;> <http://vbox7.com/play:2657a1bc75;>
<http://vbox7.com/play:075168f037;> <http://vbox7.com/play:8d42e8c6c5;>
<http://vbox7.com/play:4d6f9904f9;> <http://vbox7.com/play:19491f8269;>
<http://vbox7.com/play:adbda6fb48;> <http://vbox7.com/play:56bf1e7d28>

VIII. Анализ на резултатите – констатиращ и контролен етап на изследването.

1.Ориентации на родителите към уменията за общуване на децата в семейството: Сравнителен анализ на резултатите.

В обобщен план, разликите между средноаритметичните оценки на контролната и експерименталната група по показателите са представени в Диаграма №1.

Диаграма №1

В конкретика, семантичните оценки за степента на развитие на уменията за общуване след реализацията на образователното помагало „Семеен свят“ в експерименталната група, от гледна точка на мненията на родителите, са представени в Таблица №1.

Таблица №1

Умения за общуване в семейството (контролен експеримент) Ориентации на родителите

КРИТЕРИИ	ПОКАЗАТЕЛИ	РАВНИЩЕ НА УМЕНИЕТО
Умения за фамилна междуличностна перцепция		
1. Равнище на възприемане и разбирателство със семейните членове	1.1. Възприема положително членовете на семейството и се разбира с тях.	Високо
2. Равнище на осъзнаване (рефлексия) на степента на възприемане от семейните членове.	2.1. Има представа за това как се възприема от членовете на семейството.	Високо
3. Степен на внушаване на влияние в контекста на утвърждаване на личностната значимост в очите на другите	3.1. Стреми се към вниманието на членовете на семейството и умее да го привлича към себе си.	Минимално
	3.2. Умее да обръща внимание на членовете на семейството.	Средно
4. Степен на адекватност във възприемането на членовете на семейството	4.1. Има представа за правата и задълженията на членовете на семейството.	Високо
	4.1. Има представа за професионалните ангажменти на родителите.	Високо
5. Равнище на познание на собствените права и задължения.	5.1. Има представа за своите права и семейни задължения.	Средно
Умения за фамилна комуникация		
6. Наличие (липса) на бариери в комуникацията.	6.1. Умее да променя поведението си в зависимост от ситуацията.	Минимално

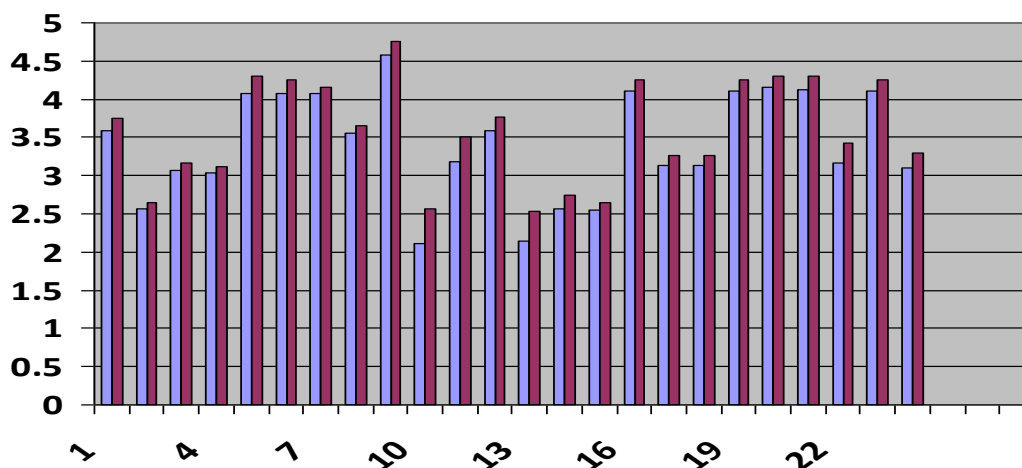
	6.2. Проявява непосредственост и откритост в общуването	Високо
	6.3. Има реална оценка на поведението си.	Високо
	6.4. Има реална представа за адекватно полово-ролево поведение в общуването.	Високо
7. Равнище на владеене на средствата на вербалната комуникация.	7.1. Умее да изразява вербално своите нагласи, потребности и претенции.	Средно
	7.2. Умее да убеждава вербално семейните членове в собствените цели и мотиви за намерения и действия.	Минимално
8. Равнище на владеене на средствата на оптико-кинетичната, паралингвистичната, екстралингвистичната и организацията на комуникацията	8.1. Умее да изразява невербално своите нагласи, потребности и претенции.	Високо
	8.2. Умее да убеждава невербално семейните членове в собствените цели и мотиви за намерения и действия.	Средно
9. Равнище на диалогичност в отношенията с членовете на семейството.	9.1. Разбира значението на отправени от родителите думи, намеци, мимики, жестове, тон.	Високо
	9.2. Умее да води диалог с членовете на семейството.	Високо
10. Равнище на подражание и идентификация на модела (стила) на общуване на член от семейството.	10.1. Стреми се да подражава на член от семейството.	Средно
Умения за фамилна интеракция		
11. Равнище на солидарност и съпричастност с целите, ценностите и традициите на семейството.	11.1. Възприема положително ценностите и традициите на семейството.	Високо
12. Равнище на безкористност, привличане, емоции, емпатия, споделяне и съпреживяване в общуването със семейните членове.	12.1. Проявява безкористност, симпатия, приятелство и обич към другите в семейството.	Високо
	12.2. Изразява удовлетвореност, положителни емоции и съпреживява в процеса на общуване.	Високо
	12.3. Споделя събития, свързани с отношения в детската градина.	Високо
13. Равнище на ангажираност и кооперация в семейните дейности и отстояване на собствената гледна точка.	13.1. Участва, кооперира се и изразява положителни емоции в съвместни игри, дейности, забавления.	Високо
	13.2. Умее да отстоява мнението си в процеса на общуване.	Средно
Умения за общуване със сиблингите		
14. Равнище на съпричастност, взаимопомощ и коректност в отношенията между сиблингите	14.1. Оказва внимание и подкрепа на брата/сестрата.	Минимално
	14.2. Разбира се с брата/сестрата.	Високо
	14.3. Изисква повече внимание за себе се, отколкото брата/сестрата.	Минимално

В сумарен резултативен план, само при 4 от общо 27 показателя не е налице значима статистическа разлика, а тази при останалите не е възможно да се дължи на случайни променливи.

Това категорично доказва възможностите на апробираното образователно помагало „Семеен свят“.

2. Ориентации на учителите към уменията за общуване на децата в семейството: Сравнителен анализ на резултатите.

В обобщен план, разликите между средноаритметичните оценки на контролната и експерименталната група по показателите са представени в Диаграма №2.

В конкретика, семантичните оценки за степента на развитие на уменията за общуване след реализацията на образователното помагало „Семеен свят“ в експерименталната група, от гледна точка на мненията на учителите, са представени в Таблица №2.

Таблица №2

Умения за общуване в семейството (контролен експеримент) Ориентации на учителите

КРИТЕРИИ	ПОКАЗАТЕЛИ	РАВНИЩЕ НА УМЕНИЕТО
Перцептивни умения за общуване		
1. Равнище на възприемане и разбирателство с връстниците.	1.1. Възприема положително другите деца в групата и се разбира с тях.	Високо
2. Равнище на осъзнаване (рефлексия) на степента на възприемане от връстниците.	2.1. Има представа за това как се възприема от другите деца.	Средно
3. Степен на внушаване на влияние в контекста на утвърждаване на личностната значимост в очите на връстниците и учителите.	3.1. Стреми се към вниманието на децата и учителите, и умее да го привлича към себе си.	Високо
	3.2. Умее да обръща внимание на децата.	Средно
4. Степен на адекватност във възприемането на връстниците и учителите.	4.1. Има представа за правата нормите на поведение в групата.	Високо
	4.1. Има представа за професионалните ангажменти на учителите.	Високо
5. Равнище на познание на собствените права и задължения.	5.1. Има представа за своите права и задължения.	Високо
Комуникативни умения за общуване		
6. Наличие (липса) на бариери в комуникацията.	6.1. Умее да променя поведението си в зависимост от ситуацията.	Високо
	6.2. Проявява непосредственост и откритост в общуването	Високо

	6.3. Има реална оценка на поведението си.	Високо
	6.4. Има реална представа за адекватно полово-ролево поведение в общуването.	Високо
7. Равнище на владене на средствата на вербалната комуникация.	7.1. Умее да изразява вербално своите нагласи, потребности и претенции.	Високо
	7.2. Умее да убеждава вербално другите деца в собствените цели и мотиви за намерения и действия.	Високо
8. Равнище на владене на средствата на оптико-кинетичната, паралингвистичната, екстралингвистичната и организацията на комуникацията	8.1. Умее да изразява невербално своите нагласи, потребности и претенции.	Високо
	8.2. Умее да убеждава невербално другите деца в собствените цели и мотиви за намерения и действия.	Високо
9. Равнище на диалогичност в отношенията с учителите.	9.1. Разбира значението на отправени от учителите думи, намеци, мимики, жестове, тон.	Високо
	9.2. Умее да води диалог с децата и учителите.	Високо
10. Равнище на подражание и идентификация на модела (стила) на общуване на член от семейството.	10.1. Стреми се да подражава на член от семейството.	Високо
Интерактивни умения за общуване		
11. Равнище на солидарност и съпричастност с целите, ценностите и традициите на семейството.	11.1. Възприема положително ценностите и традициите на семейството.	Високо
12. Равнище на безкористност, привличане, емоции, емпатия, споделяне и съпреживяване в общуването с децата и учителите.	12.1. Проявява безкористност, симпатия, приятелство и обич към другите деца.	Високо
	12.2. Изразява удовлетвореност, положителни емоции и съпреживява в процеса на общуване с децата и учителите.	Високо
	12.3. Споделя събития, свързани с отношения в семейството.	Високо
13. Равнище на ангажираност и кооперация в съвместните дейности и отстояване на собствената гледна точка.	13.1. Участва, кооперира се и изразява положителни емоции в образователни ситуации, съвместни игри и забавления.	Високо
	13.2. Умее да отстоява мнението си в процеса на общуване.	Високо

В сумарен резултативен план, само при 2 от общо 27 показателя не е налице значима статистическа разлика, а тази при останалите не е възможно тя да се дължи на случайни променливи.

Това категорично доказва възможностите на апробираното образователно помагало „Семеен свят“.

IX. Заключение и изводи.

Появата и реализацията на процеса на общуване се обосновава с хипотезата, че само по себе си то се заражда съвместно със социума и поради това е социален феномен.

Семейството заема най-значимо място в обществената система за възпитание, което означава, че процесът на семейно възпитание трябва да се подпомага, а не да се ръководи, защото родителите са първите и най-влиятелни възпитатели на децата си, а в предучилищна възраст семейството е най-референтната за детето група, формираща базисното отношение към света и културата на поведение.

Позитивното семейно възпитание и общуването в семейството рефлектира пряко и често пъти видимо върху благоприятното развитие и здраве на детето. То насърчава развитие на емоционална интелигентност и важни житейски умения. Чрез изграждане на трайни междуличностни взаимоотношения, в атмосфера на взаимно разбиране, сътрудничество и емоционална съпричастност в семейството се постигат чудесни възможности за успешно представяне на децата във всички сфери на живота: семейство, училище, работа, общество.

Именно в периода на предучилищното детство общуването чрез положителната подкрепа е изключително важна за правилното развитие на детето. В ситуациите от всекидневния семеен живот положителната подкрепа е одобрителното кимване, усмивката, докосването, похвалата. Именно те са ефективни средства, асоцииращи се от детето с бъдещо положително поведение. То може да се предизвика и чрез „обуславяне на избягването”, когато подкрепата се състои в прекратяване на въздействието на неприятен стимул.

В резултат на теоретичната интерпретация на проблемната област и експерименталното изследване достигнахме до следните ИЗВОДИ:

1. Общуването е комплексно явление и изключително важен информационен процес за социалното формиране на личността и реализирането на нейните ценностни ориентации. По своята същност общуването е не само социален, но и педагогически феномен, тъй като в самото субект-субектно взаимоотношение са налични възпитателни аспекти.

В контекста на фамилените отношения общуването е от огромно значение за взаимното разбиране, обмяната на информация и взаимодействието между родителите и децата по посока на съвместни дейности, емоционално благополучие и усвояване на социално адекватно поведение.

2. Семейството е основен фактор за социално научаване в предучилищна възраст и специфичен възпитателен субект, който създава условията и предпоставките за въвеждане и ориентиране на детето в средата, базисното овладяване на моралните и правни норми на обществото и приобщаването към националните и общочовешки ценности. Моделите на родителско поведение в контекста на общуването с децата допринасят в различна степен за формирането на характера като социален феномен и транслирането на спецификата на фамилените интеракции в различни социални групи.

3. Позитивното семейно общуване се свързва с доминантите на признанието, одобрението и доверието към децата, изслушването, разбирането и съпреживяването, заинтересоваността и подкрепата, любовта и положителните афекти, стимулирането на

индивидуализацията и автономията. Образователните възможности за стимулиране на интерактивни взаимоотношения в семейството оптимизират уменията на децата и родителите за позитивно общуване, доверителен диалог и емпатия. В апробирания модел се адресират стратегии и технологии за усвояване на ключови компетенции в семейството и образователните институции в контекста оптимизация на взаимодействието „детска градина – семейство“.

4. В резултат на теоретичната интерпретация на проблемната област извършихме терминологична обосновка на изследваните феномени и формулирахме актуални понятия, свързани с целта и задачите на изследването: общуване в семейството; фамилна междуличностна перцепция; фамилна комуникация; фамилна интеракция; компетентност на детето за фамилна комуникация; диференциация на уменията на детето за общуване в семейството

5. Параметрите на образователната тематика, свързана с развитието на уменията на децата от предучилищна възраст за общуване в семейството са недостатъчни, откъслечни и несистематизирани. Това доказва проучването на наличната образователна тематика за развитие на уменията за общуване на децата в семейството и анализът на ориентациите на педагози и родители към образователното съдържание за усвояване и развитие на уменията на децата за общуване в семейството:

- Сравнително малко на брой ситуации в познавателните книжки, представящи всички образователни направления;

- Диахронност на тематиката като възрастова динамика;

- Сравнително ниска средна оценка на образователното съдържание, свързано със стимулиране на уменията на децата за общуване в семейството: учители - 3.32; родители – 3.03 (при минимална – 1; максимална - 5);

- Зависимост на оценката на посочените целеви групи не от съдържателната насоченост на тематиката, а от нейните количествени параметри (брой ситуации);

- Ниска оценка на съдържателната насоченост на тематиката (64% от педагозите и 74% от родителите) и съответно, необходимост и актуалност от нейната съдържателна актуализация (76% от родителите и 73% от родителите).

Това обуслови необходимостта от разработване и апробация на ново образователно съдържание, оптимизиращо уменията на децата за общуване в семейството.

6. Върху основата на анализа на проученото мнение на двете групи респонденти (родители и учители), както и на проучените теоретични постановки свързани с уменията за общуване на децата в края на предучилищна възраст и влиянието на семейството се изведе ключова проблематика, която се систематизира в експериментален образователен модел, визиращ стимулирането и развитието на уменията на децата от предучилищна възраст за общуване в семейството. Основното му предназначение е свързано с възможностите за допълване на образователното съдържание в детската градина по посока на тематика, свързана с фамилните интеракции.

Експерименталният образователен модел „Семеен свят“ е структуриран в седемнадесет ситуации – (обучаващи, игрово-познавателни, практически), разделени в три тематични блока, представящи спецификата на взаимоотношенията „родители-деца“: „Семейство“; „Семейни отношения“; „Аз и семейството ми“.

7. В контекста на апробацията на експерименталния модел бе извършено проучване на експертни мнения на научни работници, студенти педагози и родители относно тематичната и технологична пригодност на образователното помагало с цел неговата оптимизация.

7.1. Ориентации на експертите.

- Категоричността на експертите е най-ясно изразена относно оценките, свързани с представената в образователното помагало роля на възпитателните възможности на семейството и проблематиката на общуването между децата и родителите.

- Този висок позитивизъм е налице и при оценките на образователното съдържание в трите тематични блока, както по отношение на съдържанието и технологията за реализацията на темите, така и по отношение на смислова точност и яснота на въпросите към децата.

- Сравнително по-ниски са оценките (средни стойности „високо равнище – 1/3 от респондентите, „средно равнище“ – 2/3 от респондентите) относно ориентациите, свързани с проекцията на образователната тематика относно развитие на уменията на децата за общуване в семейството, оптимизацията на отношенията „родители-деца“, и между сиблингите, наличието на иновации в образователното помагало и ролята му за допълване на тематиката в програмите и програмните системи за предучилищно образование.

Това е обяснимо от гледна точка на това, че в посочените показатели става дума за предстояща педагогическата реализация на тематиката, към която са нормални известни резерви, още повече, че самите експерти все още нямат представа за евентуалните ѝ позитивни или негативни проекции.

- Заключителната цялостна оценка за тематиката на образователното помагало е изключително висока и целенасочва неговата образователна и технологична реализация.

7.2. Ориентации на студенти и родители.

- Налице е висока позитивна оценка на бъдещите педагози, 1/3 от които са родители, относно всички акценти на проблематиката на образователното помагало: представената в него роля на възпитателните възможности на семейството и проблематиката на общуването между децата и родителите; образователното съдържание в трите тематични блока; съдържанието и технологията за реализацията на темите; смисловата точност и яснота на въпросите към децата.

- За разлика от експертите, студентите оценяват значително по-високо проекцията на образователната тематика относно развитие на уменията на децата за общуване в семейството, оптимизацията на отношенията „родители-деца“, и между сиблингите, наличието на иновации в образователното помагало и ролята му за допълване на тематиката в програмите и програмните системи за предучилищно образование.

- Налице е висока заключителната оценка на цялостната тематиката на образователното помагало относно неговата образователна и технологична реализация.

8. В рамките на констатиращия и контролния етап на изследването, т.е преди и след апробацията на образователното помагало „Семеен свят“ беше извършено проучване на ориентациите на родители и педагози относно равнището на уменията за общуване на децата от експерименталната група в сравнителен план с уменията на децата от контролната група.

8.1. Ориентации на родителите.

А. Уменията за *фамилна междуличностна перцепция* се проучиха и анализираха на шест равнища и като проекция се установи наличие на значима статистическа разлика от

повече от две стандартни отклонения при пет от равнищата в групата на децата, в която се реализира образователния модел.

Според родителите, децата, включили се в образователните ситуации от помагалото „Семеен свят“:

- Възприемат положително в по-голяма степен членовете на семейството и се разбират с тях;

- Имат по-пълна представа за това как се възприемат от членовете на семейството;

- Умеят да обръщат внимание на членовете на семейството;

- Имат по-пълна представа за правата и задълженията на членовете на семейството;

- Имат по-разширена представа за професионалните ангажименти на родителите;

- Имат по-конкретни представи за своите права и семейни задължения.

Б. *Уменията за фамилна комуникация* се проучиха и анализираха чрез пет равнища и като следствие се установи наличие на значима статистическа разлика от повече от две стандартни отклонения при експерименталната група.

Според родителите, децата, включили се в ситуациите от помагалото „Семеен свят“:

- Проявяват в по-висока степен непосредственост и откритост при общуването в семейството;

- Имат по-реална самооценка на поведението си;

- Имат по-пълна представа за адекватно полово-ролево поведение в общуването;

- Умеят в по-голяма степен да убеждават вербално другите членове на семейството в собствените цели и мотиви за намерения и действия;

- Умеят в по-голяма степен да се изразяват невербално (жестове, мимики, пози, тон на гласа, поглед) своите нагласи, потребности и претенции;

- Разбират в по-пълна степен значението на отправени от родителите думи, намеци, погледи, мимики, жестове, тон;

- Умеят по-пълноценно да водят диалог с членовете на семейството;

- Стремят в по-голяма степен се да подражават на член от семейството - реч, тон, мимики, погледи, жестове.

В. *Уменията за фамилна интеракция* се проучиха и анализираха на четири равнища и в четирите се установи наличие на значима статистическа разлика от повече от две стандартни отклонения в експерименталната група.

Според родителите, децата, участвали се в ситуациите от помагалото „Семеен свят“:

- Възприемат по-положително ценностите и традициите на семейството;

- Проявяват в по-висока степен безкористност, симпатия, приятелство и обич към другите в семейството;

- Изразяват в по-пълна степен удовлетвореност, положителни емоции и съпреживяват в процеса на общуване в семейството;

- Споделят в по-голяма степен събития, свързани с отношения в детската градина;

- Участват, кооперират се и изразяват в по-голяма степен положителни емоции в съвместни игри, забавления и битови дейности;

- Умеят в по-голяма степен да отстояват мнението си в процеса на общуване.

Г. *Уменията за общуване със сиблингите*.

- В контекста на този глобален показател експерименталните ситуации съдействаха за стимулиране на разбирателството между сиблингите, но допринесоха в минимална степен за стимулиране на вниманието и подкрепата към брата/сестрата.

Евентуалната хипотеза за липсата на развитие на умението за оказване на внимание и подкрепа на сиблингите може да бъде свързана с характеристики на възрастта като егоцентризъм (трудности във възприемането на чужда гледна точка) и борбата за вниманието на родителите, източник на ревност между децата в семейството.

Посочената по-горе констатация е валидна и относно стремежа на децата да изискват повече внимание за себе си, отколкото братата/сестрата. Това означава, че, от една страна, е налице повторение на резултатите по показателя „Оказва внимание и подкрепа на братата/сестрата“, т.е. че е нормално децата в предучилищна възраст да изискват повече внимание за себе си и съответно, да оказват по-малко внимание на сиблингите поради посочените по-горе характеристики на възрастта. От друга страна, обаче, положителен акцент е факта, че експерименталните ситуации не допринесоха за развитие на стремежа, свързан с искане на повече внимание от родителите, в сравнение с братата/сестрата.

В сумарен резултативен план, само при 4 от общо 27 показателя не е налице значима статистическа разлика, а тази при останалите не е възможно да се дължи на случайни променливи.

8.2. Ориентации на педагозите.

А. Перцептивните умения за общуване се проучиха и анализираха на пет равнища и като следствие се установи наличие на значима статистическа разлика от повече от две стандартни отклонения и при петте равнища в експерименталната група.

Според педагозите, децата участвали се в ситуациите част от помагалото „Семеен свят“:

- Възприемат по-положително другите деца в групата и се разбират с тях;
- Имат по-пълноценна представа за това как се възприемат от другите деца в групата;
- Стремят се в по-голяма степен към вниманието на децата и учителите и умеят да ги привличат към себе си чрез прояви на оригиналност и привлекателност, подмазване, оказване на услуги;
- Умеят в по-голяма степен да обръщат внимание на връстниците;
- Имат по-пълна представа за нормите на поведение в групата;
- Имат по-задълбочена представа за професионалните ангажименти на учителите;
- Имат по-конкретна представа за своите права и задължения.

Б. Комуникативните умения за общуване се проучиха и анализираха на пет равнища и в четири равнища се установи наличие на значима статистическа разлика от повече от две стандартни отклонения в експерименталната група.

Според оценките на учителите, децата, участвали се в ситуациите от помагалото „Семеен свят“:

- Умеят в по-голяма степен да променят поведението си в общуването в зависимост от ситуацията;
- Проявяват повече непосредственост и откритост при общуването с другите;
- Имат по-реална самооценка на поведението си;
- Имат по-адекватна представа за приемливо поведение в общуването;
- Умеят в по-голяма степен да изразяват вербално своите нагласи, потребности и претенции;
- Умеят в по-голяма степен да убеждават вербално другите деца в собствените цели и мотиви за намерения и действия;
- Умеят повече да се изразяват невербално (жестове, мимики, пози, тон на гласа, поглед) своите нагласи, потребности и претенции;

- Умеят в по-висока степен да убеждават невербално другите деца в собствените цели и мотиви за намерения и действия;
- Разбират в по-голяма степен значението на отправени от учителите думи, намеци, погледи, мимики, жестове, тон;
- Умеят по-добре да водят диалог с децата и учителите;
- Стремят се в по-голяма степен да подражават на член от семейството - реч, тон, мимики, погледи, жестове,

В. *Интерактивните умения за общуване* се проучиха и анализираха на три равнища и в проективен план се установи наличие на значима статистическа разлика от повече от две стандартни отклонения и при трите равнища в групата на децата, в която се реализира образователния модел.

Според учителите, децата, участвали се в ситуациите част от помагалото „Семеен свят“:

- Възприемат по-положително ценностите и традициите на семейството;
- Проявяват в по-голяма степен безкористност, симпатия, приятелство и обич към другите деца;
- Изразяват по-често удовлетвореност, положителни емоции и съпреживяват в процеса на общуването с връстниците и учителите;
- Споделят по-често събития, свързани с отношения в семейството;
- Участват, кооперират се и изразяват положителни емоции повече в образователни ситуации, съвместни игри и забавления;
- Умеят в по-голяма степен да отстояват мнението си в процеса на общуване.

9. *Формиращите проекции на експерименталното изследване, конкретизирани в апробацията на образователното помагало „Семеен свят“ за стимулиране на перцептивните, комуникативните и интерактивните умения на децата за общуване в семейството и детската градина* доказаха адекватността на варианта на оптимистичната хипотеза, а именно:

Апробацията на образователния модел за стимулиране на интерактивни взаимоотношения в семейството оптимизира в значителна степен компетентностите на 5-7 годишните деца и техните родители за позитивно общуване чрез умения за дешифриране съставките на вербалната и невербална комуникация, вникване в поведението на другия, емпатия и доверителен диалог.

В този план, концептуалните параметри на изследването са изпълнени и като цел на дисертацията, и като цели и очаквани резултати от изследването, и като етапи за реализация на дисертационния труд и задачи на изследването.

Научни приноси

1. Теоретична и терминологична обосновка на проблематиката.

- Извършена е систематизация на проблематиката в контекста на интерпретацията на общуването като социален феномен, характеристиката на семейството като социализиращ фактор и възпитателна среда, специфицирането на фамилните интеракции като позитиви и негативи в комуникацията между родителите и децата, приоритетите и перспективите за оптимизация на взаимодействието „детска градина-семејство“.

- Направена е терминологична обосновка на изследваните феномени чрез формулиране на актуални понятия, свързани с целта и задачите на дисертацията и изследването: „Общуване в семейството“; „Фамилна междуличностна перцепция“; „Фамилна комуникация“; „Фамилна интеракция“; „Компетентност на детето за фамилна комуникация“; „Умения на детето за общуване в семейството“; диференциация на уменията на детето за общуване в семейството.

2. Диагностични проекции на изследването.

- Изведени са показатели за проучване на наличната тематика за развитие на уменията за общуване на децата в семейството в Програмни системи за предучилищно образование и е обоснована необходимостта от разработване и апробация на актуално образователно съдържание, оптимизиращо уменията на децата за общуване в семейството.

- Разработена е детайлна система от показатели за проучване на уменията на децата за общуване на две равнища: *Умения за общуване в семейството: Критерии* – умения за фамилна междуличностна перцепция, умения за фамилна комуникация, умения за фамилна интеракция, умения за общуване със сиблингите; *Умения за общуване с връстниците и учителите: Критерии* – перцептивни умения за общуване, комуникативни умения за общуване, интерактивни умения за общуване.

3. Формиращи проекции на изследването.

Разработен и апробиран е теоретико-експериментален образователен модел „Семеен свят“, визиращ стимулирането и развитието на уменията на децата от предучилищна възраст за общуване в семейството, структуриран в седемнадесет педагогически ситуации, разделени в три тематични блока, представящи спецификата на взаимоотношенията „родители-деца“: „Семејство“; „Семејни отношения“; „Аз и семејството ми“.

За реализацията на образователното съдържание е приложен интерактивен игрово-образователен тренинг за стимулиране на уменията на децата за общуване в семейството.

4. Практико-приложни проекции.

В резултат на апробацията на модела е налице оптимизиране на условията и възможностите за позитивен емоционален мекроклимат в семејните отношения: Развитие на представите на децата за феномена „семејство“ и спецификата на общуване в него; Овладяване от децата на познания и отношения, свързани с поведението на семејните членове в конкретни ситуации на общуване в съвместни дейности; Стимулиране на интеракциите „родители-деца“ в контекста на равностойност, партньорство, взаимна отговорност, уважение и взаимопомощ.

Публикации по темата на дисертацията

1. Богатева, В. Тематични акценти на взаимоотношенията „родители-деца“ в програмите за подготвителна група/клас /образователно направление „Социален свят“/. В: Научно-практическа конференция Водим бъдещето за ръка. Търново, 2012.
2. Богатева, В. Общуването в семейството като възпитателен феномен“. В: Знанието – традиции, иновации, перспективи. Научна конференция с международно участие. Бургас, 2013.
3. Богатева, В. Проблематика на общуването „родители-деца“ в програмите за детската ясла. В: Научно-практическа конференция Водим бъдещето за ръка, Варна, 2014.
4. Богатева, В. Комуникативните игри при общуването в семейството. В: Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука. Международна конференция. С., 2014.
5. Богатева, В. Съвременното семейство през призмата на 5-7 годишните деца – психолого-педагогически експеримент. В: Водим бъдещето за ръка. Научно-практическа конференция. Плевен, 2015..
6. Bogateva, V. Educational Model for Promoting Communicative Skills of 5 -7 years-old Children in the Family - “Family world”“- Doctoral School Summer Conference, Institute of Education.